Тайынша Таңы

Тайынша аудандық қоғамдық-саяси газеті
2006 жылдың 3 ақпанынан шыға бастады

№ 57 (909) 23 желтоқсан 2022 жыл

facebook.com/tainsha.tany | http://tainshatany.kz | tainsha_tan@list.ru

ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ

Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесінде мемлекеттік қызметшілердің «жауапкершілігі» ұғымына ерекше көңіл бөлінуде.

Мұны растау Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 22 ақпандағы Жарлығымен мемлекеттік қызметшілерге тәртіптік жаза қолдану қағидаларына енгізілген өзгерістер бұған дәлел.

Аталған өзгерістер тәртіптік комиссия жұмысының және тәртіптік жаза қолдану тәртібінің бірқатар мәселелерін қозғады.

Тәртіптік практикадағы басты рөлдердің бірі тәртіптік комиссияның қызметкерлердің тәртіптік жауапкершілігі мәселесін қарау кезінде олардың құқықтарын қорғаудың кепілі болып табылатын алқалы орган ретінде бөлінгені бекер емес.

Облыстарда, республикалық маңызы бар қалаларда, астанада, аудандарда, қалаларда атқарушы органдар үшін және орталық мемлекеттік органның аудандық, қалалық аумақтық бөлімшелері үшін бірыңғай тәртіптік комиссия құруға жол беріледі.

Ол қызметтік тергеу материалдарын қарау, әкімшілік қызметшілердің тәртіптік теріс қылығына қатысты фактілерді зерттеу және тиісті ұсынымдар шығару үшін құрылады.

Комиссия төрағадан және мүшелерден осы мемлекеттік органның қызметкерлері қатарынан құрылады.

Сонымен қатар, ол әртүрлі құрылымдық бөлімшелердің өкілдерінен тұруы керек және тақ санды құрауы керек. Саны елу бірліктен кем болатын органдар үшін үш мүшеден тұратын құрам қалыптастыруға жол беріледі.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес сайланатын мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің жауапкершілігін қарау үшін комиссияның құрамына мәслихаттардың депутаттары мен жергілікті қоғамдастықтың өкілдері де енгізіледі.

Сонымен бірге, барлық қызметшілердің комиссия құрамына кіруге құқығы жоқ, мемлекеттік органдардың басшылары және олардың орынбасарлары болып табылатын саяси қызметшілер, сондай-ақ уәкілетті адамдар жіберілмейді.

Егер факт оның жақын туысы болып табылатын қызметшіге қатысты қаралатын болса, Комиссия мүшесінің отырысқа қатыспайтыны да маңызды емес.

Бұл нормалар комиссия мүшелеріне барынша объективті шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Комиссия жұмысының ашықтығы туралы айтатын тағы бір фактор-отырыстың барысы техникалық құралдардың көмегімен тіркеледі.

Бұдан басқа, отырыс кезінде мемлекеттік әкімшілік қызметші тәртіптік жауапкершілік мәселелерін қарау Мемлекеттік құпияларды қозғайтын жағдайларды қоспағанда, техникалық жазба құралдарын да пайдалана алады.

Сондай-ақ, персоналды басқару қызметі Комиссия отырысына дейін кемінде үш жұмыс күні бұрын қызметшіні комиссия отырысының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабардар етуі тиіс.

Комиссия қызметтік тергеп-тексеру материалдарын қарау кезінде шешетін негізгі мәселелер, бұл қызметшінің нақты іс-әрекеті орын алды ма, бұл іс-әрекеттің тәртіптік теріс қылық болып табыла ма, қызметшінің кінәсі байқалып жатыр ма, жауаптылыққа тарту мерзімдері сақталды ма және қызметші қызметтік тергеп-тексеру материалдарымен танысты ма.

Қажет болған жағдайда бейнеконференцбайланыс арқылы комиссия отырыстарын өткізуге жол беріледі.

Комиссия мүшелері ұсынымдарды ашық дауыс беру арқылы қабылдайды. Комиссияның қызметіне қандай да бір араласуға жол берілмейді.

Сондай-ақ, мемлекеттік органдар тоқсан сайынғы негізде уәкілетті органның атына комиссияның қызметі туралы есептер жібереді, жұмысты талдау қорытындылары бойынша заңнама нормаларын бұзушылықтар болған кезде мемлекеттік органдардың атына жаза қолдану туралы актінің күшін жою туралы ұсынымдар енгізеді.

Мәселен, өткен жылы жол берілген бұзушылықтар үшін жауапкершілікке тарту кезінде 15 акт алынып тасталды, яғни мемлекеттік қызметшілердің құқықтары қалпына келтірілді.

Жұмыс қорытындылары облыстың Әдеп жөніндегі кеңесінің отырыстарында да қаралады.

Ағымдағы жылы облыстың екі ауданының 2021 жылғы комиссия жұмысының қорытындылары қаралып, қарау қорытындысы бойынша төрағаларға тиісті ұсынымдар берілді.

Қорытындылай келе, Департамент тұрақты негізде бақылау жүргізіп, өңірдің мемлекеттік органдарындағы тәртіптік комиссиялармен өзара іс-қимылды жүзеге асыратынын атап өткім келеді.

Мемлекеттік қызметшіге тәртіптік жазаны заңсыз қолдану фактісі анықталған жағдайда, Департаментке 8 (7152) 46-58-89 сенім телефоны арқылы хабарласуды сұраймыз.

◆ *Үкімет жаңалықтары*

ЦИФРЛАНДЫРУ, ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЖӘНЕ КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУ

ҚР Премьер-Министрі Әлихан Смайыловтың төрағалығымен өткен Үкімет отырысында Геологиялық саланы дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасының жобасы қаралды.

Экология, геология және табиғи ресурстар министрі Серікқали Брекешевтің айтуынша, Тұжырымдаманың негізгі мақсаты – пайдалы қазбаларды барлауға инвестиция тарту үшін жағдай жасау. Сонымен қатар саланың негізгі проблемаларын шешу үшін келесі төрт бағыт бойынша жұмыс жүргізу жоспарланып отыр: 1) жер қойнауын геологиялық зерттеудің тиімділігін арттыру және минералдық-шикізат базасын толықтыру; 2) геология саласын цифрландыру және ақпараттандыру; 3) ғылыми-зерттеу және кадрлық қамтамасыз ету; 4) инфрақұрылымды дамыту.

Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі Қайырбек Өскенбаевтың айтуынша, Тұжырымдама шеңберінде жер қойнауын пайдалану саласында лицензиялар алу жөніндегі рәсімдерді барынша жеңілдету, инвесторлар мен уәкілетті мемлекеттік органдар арасындағы бизнес-процесті автоматтандыру, қатты пайдалы қазбаларды барлау мен өндіруге лицензиялар беру процесінің «ашықтығын» қамтамасыз ету жоспарланып отыр.

Әрі қарай осы тақырып бойынша энергетика министрі Болат Ақшолақов баяндама жасады.

Баяндамашыларды тыңдап болған Премьер-Министр Қазақстан минералдық-шикізаттық ресурстардың саны мен түрі жағынан әлемде жетекші орындардың қатарында екенін, алайда соңғы жылдары пайдалы қазбалардың көптеген түрі бойынша жаңа қорларды ашу жұмыстары мардымсыз жүріп жатқанын атап өтті. Мысалы, таяу онжылдықта Шығыс Қазақстанда Орлов, Малеев, Тишинское және Риддер-Сокольное сияқты ірі металл кен орындары игерілетін болады.

Жалғасы 2-3-4-беттерде.

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМІ АЙДАРБЕК СЕЙПІЛҰЛЫ САПАРОВ

Тайынша ауданында болды

Жұмыс сапарымен Солтүстік Қазақстан облысының бірінші басшысы Тайынша ауданына келді. Облыс әкімі Тайынша жұртшылығымен кездесіп, халықтың мұң-мұқтажын, ой-пікірлерін тыңдап, халықпен ашық түрде сөйлесті. Облыс басшысымен бірге келген әр сала басшылары да халықтың сұрақтарына жауап берді, сонымен қатар алдағы жұмыс жоспарларымен бөлісті.

Құмар Күсемісов, СҚО денсаулық сақтау басқарма басшысының міндетін атқарушы,ауданда 9 ақ халатты маман жетіспейді, жалпы дәрігерлік көмек бойынша облыста және аудандарда тиісті жұмыстар жүргізіліп жатқанын жеткізді. Өңір жетекшісі аудан әкімі мен облыстық денсаулық сақтау басқармасының басшысына қажетті маман мәселесін және ауылдық жердегі дәрігерлік бөлімдердің жағдайын да бақылауда ұстап, жергілікті тұрғындарға дәрігерлік көмектің өте жоғары деңгейде жасалуын қатаң ескертті.

Жиында тұрғындар жолдардың жағдайы туралы айтты. ***СҚО жолаушылар көлігі және автомобиль жолдары басқармасының басшысы Мақсат БАЯХМЕТ*** бұл бағытта ауданда биыл біраз жұмыс атқарылған.Бұл жолдың облыстық маңызы бар. Сол себепті де қаржы республикалық бюджеттен бөлінеді. Осы ретте Айдарбек Сапаров басталған, атқарылып жатқан жол жөндеу жұмыстарын уақыт жоғалтпай жұмысты жалғастыру қажет деді. Аудан активіне қатысқан ***СҚО білім басқармасының басшысы Нәзір ЖӘШІБЕКОВ:***

– Биыл Тайынша ауданындағы білім беру мекемелерінің материалдық әл-ауқатын арттыруға қажетті қаражат бөлінді. Мектептер оқулықтармен 100%-ға қамтамасыз етілген. Жергілікті оқушыларға білім алу үшін жайлы жағдай жасалған деп айта келе, түлектердің ҰБТ-дағы нәтижелері көңіл көншітпейтінін жеткізді. Яғни, облысымыздағы орташа нәтижеден төмен екенін айтты. **Облыс әкімі Айдарбек Сапаров:**

– Осыдан бір-екі күн бұрын Уәлиханов ауданында болдым. Ондағы орташа бал 80-нен асады. Жағдайлары сіздікілерден кем болмаса, артық емес. Оқушылардың білім деңгейі не себепті төмен? Мұғалімдер мен директорлар өз жұмыстарын дұрыстап орындаулары қажет. Білім беру сапасын назарда ұстаңыздар, деп аудан әкімі мен аудандық Білім бөлімінің басшысына қатаң тапсырды. *Құрметті газет оқырмандары, облыс әкімінің арнайы сапары бойынша толығырақ газеттің келесі номерінде оқи аласыздар!*

ЦИФРЛАНДЫРУ, ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЖӘНЕ КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУ

Жалғасы. Басы 1-бетте.

«Өнеркәсіптік шикізатқа сұраныстың өсуі жаңа кен орындарын іздеп-тауып, минералдық-шикізат базасын кешенді дамытуды талап етеді. Осыған байланысты геологиялық барлау саласына инвестициялар тарту үшін тиісті жағдай жасау қажет», — деді Әлихан Смайылов.

Үкімет басшысының айтуынша, бүгінде инвесторларға кешенді сервистік қолдау көрсету мақсатында Ұлттық геологиялық қызмет құрылды, KAZNEDRA ақпараттық платформасы пилоттық режимде жұмыс істеп тұр және жер қойнауын пайдалану саласында нормативтік-құқықтық база түбегейлі өзгерді. Бұл жер қойнауы мен геологиялық ақпараттың барынша қолжетімді болуына, кен орнын ашқан компаниялардың оны әрі қарай игеру үшін құқықтарын қорғауды күшейтуге және барлық процедураны айтарлықтай жылдамдатуға мүмкіндік берді.

«Бүгін қаралып отырған Тұжырымдама жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеудің тиімділігін арттыруға бағытталған жаңа шаралар ескеріле отырып, әзірленді. Онда саланы цифрландыру, инфрақұрылымды дамыту, кадрлық әлеуетті арттыру сияқты саланы дамытудың басым бағыттары көрініс тапқан», — деді Премьер-Министр.

Ұсынылған тұжырымдама бойынша дауыс беру рәсімі өткізілгеннен кейін Әлихан Смайылов экология, геология және табиғи ресурстар министрлігіне мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесіп, оған енгізілген бастамалардың тиімді іске асырылуын қамтамасыз етуді тапсырды.

* * * * * * *

2023 ЖЫЛДАН БАСТАП ЖЫЛУ ЖЕЛІЛЕРІН ЖӨНДЕУ БОЙЫНША АУҚЫМДЫ БАҒДАРЛАМА БАСТАЛАДЫ

ҚР Премьер-Министрі Әлихан Смайыловтың төрағалығымен өткен Үкімет отырысында еліміздің энергетикалық объектілер мен жылу желілерінің жай-күйін ревизиялау барысы қаралды.

Энергетика министрі Болат Ақшолақовтың хабарлауынша, ведомство 37 жылу электр орталығының техникалық жай-күйіне талдау жүргізді. Мәселен, қызыл аймаққа 19, сары аймаққа 11 және жасыл аймаққа 7 жылу электр орталығы кірді. Жылу электр орталықтарын тәуекел аймақтары бойынша анықтау кезінде 4 өлшемшарт ескерілді: жабдықтың тозуы, технологиялық бұзушылықтар саны, пайдалану мерзімі (республика бойынша орташа пайдалану мерзімі – 61 жыл) және кадрлардың жетіспеушілігі.

Қызыл аймақтағы жылу электр орталықтары үшін келесі күзгі-қысқы кезеңде тәуекелдерді азайту мақсатында 2023 жылы іске асыру мерзімімен негізгі жабдыққа күрделі жөндеу, реконструкциялау, жаңғыртуды (98 қазандық, 54 турбина) жүргізу көлемі айқындалды.

Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі Қайырбек Өскенбаевтың мәліметінше, бүгінгі күні қалалардағы жылу желілерінің жалпы ұзындығы 12,1 мың шақырымды құрайды, оның 6,7 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді, орташа тозу деңгейі – 55%. 2015 жылдан 2022 жылға дейін «Нұрлы жер» және «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламалары аясында бюджеттік кредит және субсидиялау тетіктері арқылы 295 млрд теңге бөлінді, 3 546 шақырым желілер салынды және реконструкцияланды.

Абай облысының әкімі Нұрлан Ұранхаев Семейдегі ЖЭО-1-дің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету, Маңғыстау облысының әкімі Нұрлан Ноғаев Ақтауда ыстық сумен жабдықтауды қалпына келтіру, Қарағанды облысының әкімі Ермағанбет Бөлекпаев Қарағанды тұрғындарын жылумен жабдықтау және Теміртаудағы ЖЭО-2-нің жұмысы, Павлодар облысының әкімі Асайын Байханов Екібастұздағы ахуал және қабылданып жатқан шаралар туралы баяндады.

Премьер-Министр қыркүйек айында өңірлердің әкімдері жылу беру маусымына дайынбыз, ешқандай проблема жоқ деп баяндағанын атап өтті. Бірақ күн суытқанда бірнеше төтенше жағдай орын алды.

«2 айдың ішінде 2 бірдей ірі апат болды. Риддер мен Екібастұзда. Сонымен бірге Өскемен, Рудный, Теміртау, Семей, Ақтау және Павлодар қалаларының жылу беру жүйесінде де қауіпті жағдайлар орын алды. Жылу беру жүйелері мен инженерлік желілердің тұрақты жұмысын қамтамасыз ету үшін белсенді шараларды қабылдау қажет. Оларды кейінге шегеруге болмайды», — деді Әлихан Смайылов.

Оның айтуынша, тексерулер басталды, өңірлердегі нақты жағдай бұған дейін берілген ақпараттан да нашар болып шықты. Проблемалар жасырылып келді.

Премьер-Министр бөлінген қаржы жеткіліксіз болғандықтан, жаңғырту мен сапалы жөндеу жүргізілмегенін атап өтті. Станциялар мен желі иелері жеткілікті инвестиция салмаған. Қараусыз жатқан желілердің мәселесі де шешімін тапқан жоқ.

«Бізде қыс айлары өте қатал. Яғни, апаттар бұған дейін де болып тұрды. Бірақ олар саны жағынан да, ауқымы жағынан да мұндай болған емес. Баспасөз бен әлеуметтік желідегі шағымдарға қараңыздар. Барлық өңірден мыңдаған шағым бар. Бұл бір күннің ғана проблемасы емес. Жылдар бойы қордаланып келді», — деді Әлихан Смайылов.

Оның айтуынша, қалалар кеңейіп, құрылыс секторы қарқынды дамуда. Абоненттердің саны да артты. Мұның барлығы, қолданыстағы жылу резервтерінің сарқылуына алып келді. Мұндай жағдай Астана, Алматы, Павлодар Ақтауда тіркелді.

Сонымен қатар аудандардың дұрыс жоспарланбауы, тұрғын үйлер мен жылу желілерін бейберекет салуы суық түсе апатты жағдайларға соқтырып жатыр. Қала ішінде ауаны ластайтын автономды қазандықтар салынуда.

Сондай-ақ желілер мен жылу орталықтарына және қазандықтарға сапасыз қызмет көрсетіледі. Тұтынушылардың қарыздары және газдандыруда қиындықтар бар. Жаңадан жылу орталықтарын салу жұмыстары созылып кетті. Бұған мысал ретінде, елордадағы 3-ші жылу орталығының құрылысын айтуға болады.

Осыған орай, Премьер-Министр электр станцияларын тексеруді 2023 жылдың 1-ші тоқсанында аяқтауды тапсырды.

«Келесі жылдан бастап жылу желілерін жөндеу бойынша ауқымды бағдарлама басталады. Бірінші кезекте тозу деңгейі 70%-дан асып кеткен жылу желілері ауыстырылады. Мұндай желілер 1600 км! Екінші кезеңде 4 мың километрге жуық желі жаңартылады. Бұл өте ауқымды жұмыс әрі көп қаражатты талап етеді», – деді Әлихан Смайылов.

Қорытындылай келе, Премьер-Министр жылу желілерін реконструкциялау бойынша қажетті құжаттарды әзірлеу жұмыстарын бірінші жартыжылдықта аяқтауды, тиісті жұмыстарды қаржыландыру үшін нысаналы трансферттер бөлу мәселесін пысықтауды, сондай-ақ 2 апта ішінде мемлекеттік энергетикалық бақылауды күшейту тәсілдерін қарастыруды тапсырды.

* * * * * * *

«ТАРИФТІ ИНВЕСТИЦИЯҒА АЙЫРБАСТАУ» ЖАҢА БАҒДАРЛАМАСЫ ЖЫЛ САЙЫН САЛАҒА 400 МЛРД ТЕҢГЕ ИНВЕСТИЦИЯ ТАРТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН

ҚР Премьер-Министрі Әлихан Смайыловтың төрағалығымен өткен Үкімет отырысында еліміздің энергетикалық объектілері мен жылу желілерін тексеру барысы қаралды. Осы тақырып бойынша энергетика министрі Болат Ақшолақов, индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі – Қайырбек Өскенбаев баяндама жасады. Абай облысының әкімі Нұрлан Ұранхаев Семейдегі ЖЭО-1-дің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету, Маңғыстау облысының әкімі Нұрлан Ноғаев Ақтауда ыстық сумен жабдықтауды қалпына келтіру, Қарағанды облысының әкімі Ермағанбет Бөлекпаев Қарағанды тұрғындарын жылумен жабдықтау және Теміртаудағы ЖЭО-2-нің жұмысы, Павлодар облысының әкімі Асайын Байханов Екібастұздағы ахуал және қабылданып жатқан шаралар туралы айтып берді.

Энергетика министрі Болат Ақшолақовтың хабарлауынша, ведомство 37 жылу электр орталығының техникалық жай-күйіне талдау жүргізді. Мәселен, қызыл аймаққа 19, сары аймаққа 11 және жасыл аймаққа 7 жылу электр орталығы кірді. Жылу электр орталықтарын тәуекел аймақтары бойынша анықтау кезінде 4 өлшемшарт ескерілді:

Бірінші. Жабдықтың тозуы, оның орташа көрсеткіші 66%-ды құрайды, бұл ретте Орал, Степногорск, Тараз, Қызылорда, Кентау қалаларында ЖЭО тозуы 80%-дан асады.

Екінші. Технологиялық бұзушылықтар саны, талдауға сәйкес 2021 жылдың қорытындысы бойынша электр станцияларында авариялық ажыратулар 2020 жылмен салыстырғанда 5%-ға өскені анықталды.

Үшінші. Пайдалану мерзімі. Жылу электр орталығының орташа пайдалану мерзімі – 61 жыл. Олардың шамамен 76%-ы 50 жылдан астам жұмыс істейді.

Төртінші. Жалақының төмен деңгейіне байланысты кадрлардың жетіспеушілігі.

«Қазақстандағы жылу электр орталығы өндірістік персоналының орташа жалақысы 2021 жылы 224 100 теңгені құрады. Өздеріңіз білетіндей, жылу электр орталығында шығындар жылу және электр энергиясы бойынша бөлінеді. Жылу электр орталықтарында жылу энергиясының тарифтерінде 5% жыл сайынғы еңбекақы төлеу қорының өсуіне көзделеді. Энергетика министрлігі электр энергиясына шекті тарифтерді қарау кезінде электр энергиясын өндіруге тартылған персонал үшін жалақының 15% өсуін көздеді», — Б. Ақшолақов.

Қызыл аймақтағы жылу электр орталықтары үшін келесі күзгі-қысқы кезеңде тәуекелдерді азайту мақсатында негізгі жабдыққа күрделі жөндеу, реконструкциялау, жаңғыртуды жүргізу көлемі айқындалды. Алдын ала деректер бойынша, жоғарыда аталған жұмыстарды орындау үшін 182 млрд теңге көлемінде қаржыландыру қажет. Бұл есеп бенчмаркинг шеңберінде жүргізілді.

Энергетика министрінің айтуынша, электр және жылу энергиясына бекітілген тарифтерді ескере отырып, энергия өндіруші ұйымдарды жөндеу үшін көзделген ақшалай қаражат 93 млрд теңгені құрайды.

Қазіргі уақытта электр станцияларының бекітілген тарифтер шеңберінде электр және жылу энергиясын өткізуден түсетін кірістері толыққанды жөндеулерді орындау үшін шығыстарды өтемейді. Жеткіліксіз қаржы сомасы 88 млрд теңгені құрайды.

Коммуналдық және квазимемлекеттік меншіктегі 12 жылу электр орталығы бойынша жоғарыда аталған жұмыстарды іске асыру үшін мемлекеттік бюджеттен, ал 22 жеке жылу электр орталығы бойынша – меншік иесінің өз қаражаты есебінен қаржыландыру ұсынылады.

Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауын іске асыру үшін 2023 жылы «Тарифті инвестицияға айырбастау» жаңа бағдарламасын қабылдау мәселесі пысықталуда. Электр станцияларына инвестицияларды қамтамасыз ету қолданыстағы резервтерді ең жылдам және тиімді түрде тартуға мүмкіндік береді. Бағдарлама энергия өндіруші ұйымдардың қолданыстағы активтерін реконструкциялауға, жаңғыртуға және кеңейтуге, сол арқылы энергия жүйесі жұмысының сенімділігін арттыруға және 2035 жылға қарай өндіруші қуаттардың тозуын 15%-ға төмендетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар бағдарламада:

• салаға жыл сайын 400 млрд теңгеге дейін инвестиция тарту;

• нарыққа қатысушыларды қарсы міндеттемелермен қамтамасыз ету көзделген.

«Жылумен жабдықтауды жүзеге асыратын және қатты тозған станциялардың техникалық аудиті негізінде инвестицияларды талап ететін басым жобалар айқындалатын болады», — деді Б. Ақшолақов.

Сонымен қатар:

• электр қуатының әзірлігін ұстап тұру жөніндегі қызметке шекті тарифті айына 1 МВт үшін 590 мың теңгеден 2 млн теңгеге дейін ұлғайту, кейіннен инфляция деңгейіне индекстеу.

• Бекітілген шекті тарифтерде электр және жылу энергиясын өткізуден алынатын электр қуатының әзірлігін ұстап тұру қызметін (технологиялық минимум, орталықтандырылған сауда-саттық) және амортизациялық аударымдарды іске асырудан алынатын қаражатты нысаналы пайдалану бойцынша заңнамаға өзгерістер енгізу қажет.

Энергетика министрінің айтуынша, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында электр желілерінің орташа тозуы шамамен 66% құрайды, бұл ретте Шығыс Қазақстан облысында 81%, Батыс Қазақстан облысында 80%, сондай-ақ Қостанай облысында 74%. Осыған байланысты 2022 жылы 2021 жылмен салыстырғанда технологиялық бұзушылықтар саны 183 жағдайға және өндірістік жарақаттану саны 7 жағдайға ұлғайды.

«Жоғарыда айтылғандарға байланысты жергілікті атқарушы органдар деңгейінде шешуді талап ететін мынадай шұғыл жүйелік шараларды қабылдау қажет деп санаймын: бұрын бөлінген жер учаскелерін инженерлік инфрақұрылыммен қамтамасыз ету; иесіз электр желілерін анықтау және оларды коммуналдық меншікке қабылдау, құқық белгілейтін құжаттарды ресімдеу және осы объектілерді энергия беруші ұйымдардың теңгеріміне одан әрі беру жөніндегі жұмысты жандандыру қажет», — деді Б. Ақшолақов.

Сонымен қатар Энергетика министрлігі еліміздің электр станцияларына тәуелсіз техникалық аудит жүргізу бойынша жұмысқа кірісті. Техникалық аудитті жүргізу Дүниежүзілік банктің техникалық көмегі арқылы жүзеге асырылады. Техникалық аудиттің бірінші кезеңін өткізуге арналған ашық конкурс шеңберінде Дүниежүзілік банк KPMG Үндістан, KPMG Қазақстан және Acelerex Inc кіретін компаниялардың консорциумын таңдады, жобаның жергілікті үйлестірушісі «Электр энергиясы мен қуаты рыногының Қазақстандық операторы» АҚ болып табылады. Техникалық аудитті аяқтау мерзімі 2023 жылдың бірінші тоқсанының соңына жоспарланған.

Сондай-ақ Дүниежүзілік банкпен электр желілерінің жай-күйіне техникалық аудиттің екінші кезеңін өткізу жөнінде уағдаластық бар, қазіргі уақытта техникалық тапсырма келісілуде.

Осы жұмыстың қорытындысы бойынша техникалық аудиттің үздік әлемдік тәжірибелерін қолдана отырып және физикалық тозуды азайту, жұмыс сенімділігін арттыру және энергия жабдықтарын қауіпсіз пайдалану бойынша тиісті ұсынымдар бере отырып еліміздің энергетикалық кәсіпорындарына техникалық аудит алу жоспарлануда.

Кәсіпкерлік кодекске сәйкес субъектілерді тексеру нормативтік құқықтық актілердің талаптары көрсетілетін тексеру парақтары негізінде жүргізіледі. Алайда тексеру парақтарына жергілікті пайдалану нұсқаулықтарында және нормативтік құқықтық актілерге жатпайтын өндіруші зауыттардың нұсқаулықтарында көрсетілген энергия жабдықтарын пайдалану жөніндегі талаптар кірмеген. Бұл талаптар энергия кәсіпорындары мен тұтынушылардың энергия жабдықтарының тиісті техникалық жай-күйін қолдау үшін міндетті болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде Энергетика министрлігі мемлекеттік энергетикалық қадағалау органының функциясын күшейту бойынша түзетулер дайындады және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жылу энергетикасы және электр энергетикасы мәселелері бойынша өзгерістер мен

Жалғасы 3-бетте.

ЦИФРЛАНДЫРУ, ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЖӘНЕ КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУ

Жалғасы. Басы 1-2-беттерде.

толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасына енгізді. Сондай-ақ мемлекеттік энергетикалық бақылауды күшейту бөлігінде реттеушілік әсерге талдау жүргізілді.

Энергетика министрлігінің энергетикалық бақылауды күшейту жөніндегі тәсілдері:

• электр станцияларына, жылу және электр желілеріне энергетикалық бақылау жүргізе отырып, Кәсіпкерлік Кодекс шеңберінен шығару;

• тәуекел дәрежесін бағалау өлшемшарттарын және тексеру парақтарын қолданбай бақылауды жүзеге асыру;

• станцияларды, жылу және электр желілерін жыл сайын кемінде 4 рет тексеру;

• магистральдық жылу желілерін бақылауды жергілікті атқарушы органдардан Комитетке беру;

• ұйғарымдарды сот тәртібімен мәжбүрлеп орындау;

• авариялар мен технологиялық бұзушылықтардың туындауына қарай бақылау жасау;

• жөндеу жұмыстарына және инвестициялық келісімдердің орындалуына тексеру жүргізу;

• Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте айыппұлдарды ұлғайту және оларды кәсіпорындардың бірінші басшыларына салу.

Сондай-ақ мемлекеттік энергетикалық бақылау жөніндегі органның штат санын көбейтпесе, мемлекеттік энергетикалық бақылауды күшейту тиісті нәтиже бермейтінін атап өткен жөн.

«Атомдық және энергетикалық қадағалау мен бақылау комитетінің 20 аумақтық департаментінде 3 қызметкер – мемлекеттік техникалық инспектор жұмыс істейді. Мемлекеттік инспекторлардың осы құрамы Қазақстан Республикасы объектілерінің электр қондырғыларының пайдаланылуы мен жұмыс қауіпсіздігін толық және сапалы бақылау үшін жеткіліксіз. Жоғарыда айтылғандардың негізінде, жұмыстың ауқымды көлемін ескере отырып, мемлекеттің атом энергиясы мен электр энергиясы саласындағы бақылауды жоғалтуына жол бермеу мақсатында Комитеттің аумақтық департаменттері персоналының штат санын ұлғайту ұсынылады», — деп түйіндеді Б. Ақшолақов.

ҚР индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі Қайырбек Өскенбаевтың хабарлауынша, бүгінгі күні қалалардағы жылу желілерінің жалпы ұзындығы 12,1 мың шақырымды құрайды, оның 6,7 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді, орташа тозу деңгейі – 55%. Қажетті инвестиция көлемі шамамен 2,2 трлн теңге.

Әкімдіктердің деректері бойынша табиғи монополиялардың 83 субъектісі 74 қалада жылумен жабдықтау қызметтерін көрсетеді, оның ішінде 61 коммуналдық кәсіпорынның теңгерімінде 10,2 мың шақырым, 22 жеке субъектінің теңгерімінде 1,9 мың шақырым жылу желілері бар.

«45 қаладағы желілердің тозу деңгейі 50%-дан төмен, ұзындығы 4,3 мың шақырым. Желілердің 1,4 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді, оларға 52 табиғи монополиялар субъектісі қызмет көрсетеді. 19 қаладағы желілердің тозу деңгейі 50-ден 70%-ға дейін, ұзындығы 5,9 мың шақырымды құрайды. Соның ішінде 3,7 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді, желілер 20 субъектінің теңгерімінде. 7 қаладағы желілердің тозу деңгейі 70%-дан асады, ұзындығы 1,9 мың шақырым. Соның ішінде 1,6 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді, олар 7 субъектінің теңгерімінде. Риддер, Шемонаиха және Арқалық қалаларындағы төрт субъект бойынша ұзындығы 52 шақырым болатын желілердің нормативтік пайдалану мерзімі өтіп кеткен», — деді Қ. Өскенбаев.

2015 жылдан 2022 жылға дейін «Нұрлы жер» және «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламалары аясында бюджеттік кредит және субсидиялау тетіктері арқылы 295 млрд теңге бөлінді, 3,5 мың шақырым желілер салынды және реконструкцияланды. Бұл ретте 2020 жылдан бастап тарифтердің шектелуіне (тарифтердің өсуін тежеу) және қаражаттың қайтарымдылығын қамтамасыз ету үшін табиғи монополиялар субъектілерінің шығынына байланысты жергілікті атқарушы органдардың бюджеттік кредиттеуге қызығушылығы төмен екені байқалады.

Осыған байланысты, жылу желілерін кезең-кезеңімен жаңғыртудың келесідей тәсілін ұсынамыз.

Бірінші кезең: 2023-2030 жылдары тозуы 70%-дан асатын жылу желілерін ауыстыру ұсынылады. Бұл 1,6 мың шақырымды құрайды.

Екінші кезең: 2030-2040 жылдары тозуы деңгейі 50-ден 70%-ға дейінгі жылу желілерін ауыстыру ұсынылады. Бұл 3,7 мың шақырымды құрайды.

«Тозуы 50%-дан төмен жылу желілерін субъектілердің инвестициялық бағдарламалары шеңберінде ауыстыру ұсынылады», — деді индустрия және инфрақұрлымдық даму министрі.

Бірінші кезең бойынша 10 қалада 11 субъект қаралатын болады, желілердің ұзындығы 1,9 мың шақырым, оның ішінде ауыстыруды талап ететіні – 1,6 мың шақырым. Шығыс көлемі шамамен 538 млрд теңгені құрайды. 7 жыл ішінде тарифтің тиісті деңгейін белгілей отырып, бюджеттік кредиттеу арқылы жыл сайын 75 млрд теңге сомасына 225 шақырым жылу желілерін ауыстыру ұсынылады.

Екінші кезең бойынша 19 қалада 20 субъект қаралатын болады желілердің ұзындығы 5,9 мың шақырым, оның ішінде 3,7 мың шақырымы ауыстыруды талап етеді. Шығыс көлемі шамамен 1,2 трлн теңгені құрайды.

«10 жыл ішінде тарифтің тиісті деңгейін белгілей отырып, бюджеттік кредиттеу арқылы жыл сайын 122 млрд теңге сомасына 370 шақырымды ауыстыру ұсынылады», — деді Қ. Өскенбаев.

Бүгінгі күні жылу желілерін реконструкциялау мен салуды қаржыландырудың үш тетігі жұмыс істейді:

Бірінші – бюджеттік кредит, сыйақы мөлшерлемесі – жылдық 0,01%, кредит беру мерзімі – 20 жылға дейін, негізгі борышты төлеу бойынша жеңілдікті кезең – 6 жыл;

Екінші – халықаралық қаржы институттарымен бірлескен қаржыландыру арқылы субсидиялау. Мұнда қаржы институттары арқылы 50% және бюджеттен субсидиялар арқылы 50% қаржыландырылады.

Үшінші – әкімшісі Ұлттық экономика министрлігі болып табылатын «Моно және шағын қалаларды дамыту» бюджеттік бағдарламасы шеңберінде нысаналы трансферттер бөлу.

Қаржылық тұрақтылығы төмен мемлекеттік субъектілер үшін бюджеттен нысаналы трансферттер арқылы қаржыландыру ұсынылады. Жылу желілерінің жағдайын жақсарту үшін әкімдіктер келесідей шараларды атқаруы қажет:

• жылумен жабдықтау желілерінің тозу деңгейін ескере отырып, әрбір субъект бөлінісінде іс-шаралар жоспарын бекітуі;

• 2023 жылғы 1 маусымға дейін жылу желілеріне техникалық тексеру жүргізуі;

• 2023 жылдың I жартыжылдығында 2023 жылы жоспарланған құрылыс-монтаждау жұмыстарын қамтамасыз ету үшін жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеуді аяқтауы;

• 2024 жылдың соңына дейін 1-кезең бойынша жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеуді аяқтауы;

• нысаналы трансферттерге бюджеттік бағдарлама ашуы тиіс.

Сондай-ақ мәліметтердің қолжетімділігін қамтамасыз ету және табиғи монополия субъектілерінің желілерін дамытуды жедел жоспарлау үшін инженерлік инфрақұрылымның деректерін және олардың техникалық жай-күйін қала құрылысы кадастры жүйесіне енгізу қажет.

Абай облысының әкімі Нұрлан Ұранхаевтың хабарлауынша, өңірде орталықтандырылған жылумен жабдықтау 44 жылу көзімен қамтамасыз етіледі, оның ішінде: 4 қуаты сағатына 100 Гкал-дан астам және 40 қуаты сағатына 100 Гкал-дан аз.

«Облыстың жылу көздерінің көпшілігі 35 жылдан астам пайдаланылуда, 44 жылу көздерінің орташа тозуы 46,17% құрайды. Өңірде 455,2 км жылу желілерінің орташа тозуы 63,8% құрайды. Оның ішінде Семей қаласының 315 км желілерінің тозуы 68%. Семей қаласындағы желілердің көп бөлігі 40 жылдан астам пайдаланылып келеді, ал Семей қаласының оң жағалауында жылу желілері 1963-1965 жылдары салынған», — деді облыс басшысы.

Биыл жылыту маусымына дайындық шеңберінде облыста 585,6 млн теңге сомаға 3,2 км желіні және 1034,08 млн теңге сомаға жылу көздерін қайта жаңартумен жөндеу жұмыстары жүргізілді. Жоспарланған іс-шаралар толық көлемде орындалды.

Алайда, Семей қаласын жылумен жабдықтау бойынша жағдай күрделі күйінде қалып отыр. Егер 2021-2022 жылғы жылыту маусымында 310 технологиялық бұзушылық тіркелген болса, оның ішінде: 31 жылу көздерінде, 279 жылу желілерінде, содан кейін 2022-2023 жылғы жылыту маусымының 2,5 айында ғана 168 технологиялық бұзушылық орын алды, оның ішінде: 25 жылу көздерінде, 143 жылу желілерінде технологиялық бұзушылықтар, бұл технологиялық бұзушылықтардың алдыңғы жылыту маусымымен салыстырғанда көбеюін болжайды.

Жылу көздері мен желілердің жоғары тозуының сыни болуына, сондай-ақ Семей қаласының өсу перспективасын ескере отырып, жылу энергиясының тапшылығына байланысты біз желілер мен қазандықтарды қайта құру іс-шараларының кешенді жоспары дайындалды, оларды іске асыруға 2023 жылы республикалық бюджеттен 12,5 млрд теңге сомасында қаржыландыруды қолдау сұралды.

Маңғыстау облысының әкімі Нұрлан Ноғаевтың хабарлауынша, өңірде тіршілікті қамтамасыз ететін негізгі кәсіпорын «МАЭК» ЖШС болып табылады. Энергия кешені электр және жылу энергиясын, ауыз суды, ыстық және техникалық суды өндіреді.

МАЭК құрамына – екі жылу электр орталығы, бір электр станциясы, дистиллят дайындау және өнеркәсіптік жылу-сумен жабдықтау зауыты кіреді.

«Кәсіпорынның негізгі құрал-жабдықтары 1962-1990 жылдарда іске қосылған, тозу деңгейі – 81% құрайды. 2023 жылдан бастап кәсіпорын облыстық коммуналдық меншікке беріледі, содан кейін энергетикалық жабдықтарға техникалық аудит жүргізілетін болады», — деді Н. Ноғаев.

Кәсіпорынды жаңғырту аясында жобамен құны – 127,7 млрд теңге құрайтын 6 жобаның құрылысын және жаңғырту жұмыстарын іске асыру жоспарланып отыр. Оның ішінде:

• 1 су тұщыту қондырғысының құрылысына (24,0 мың м3/тәулік) жобалық-сметалық құжаттамасы әзірленіп,

мемлекеттік сараптаманың қарауында, шығу мерзімі 2023 жылдың қаңтар айы. Іске асыру мерзімдері – 2023-2024 жылдары;

• 1 бу-газ қондырғысының құрылысын (139 МВт) – электр энергиясы қуатына арналған жеке инвестициялық тариф арқылы іске асырылу көзделген, осы жылдың 12 қарашасында ҚР Энергетика министрлігімен инвестициялық келісім жасақталды. Іске асыру мерзімдері – 2024-2026 жылдары;

• 1 қазандық құрылысына (100 Гкал/сағат), 2 қазандық агрегатын (377 Гкал/сағат) және 1 турбоагрегатты (65 МВт) жаңғыртуға техникалық-экономикалық негіздемесі әзірленуде, аяқтау мерзімі 2023 жылдың 2 тоқсан. Іске асыру мерзімдері – 2024-2028 жылдары.

Өңірде Ақтау қаласының жылу жүйелерін қайта жаңарту мәселелері өте өзекті болып отыр. Жылу желілерінің тозуы 88% құрайды (жалпы ұзындығы 438 км тозғаны 386 км). Осы мәселелерді шешу үшін 2026 жылға дейін кезеңмен (5 аймақта) Ақтау қаласында жалпы құны 79,0 млрд.теңге құрайтын 25 шағынауданда 386 км жылу желілеріне қайта жаңарту жұмыстары жүргізілетін болады.

«Бүгінгі күні 1 кезеңдегі 9 шағынауданның жылу желілерінің жай күйіне техникалық зерттеу жұмыстары жүргізіліп, 3 шағынауданның 10,2 км жылу желілерін қайта жаңартуға жобалық-сметалық құжаттамасы әзірленіп, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігіне 11,5 млрд теңгені қаржыландыруға бюджеттік өтінім берілді. Қалған 6 шағынаудан бойынша жобалық-сметалық құжаттамалар әзірленуде, 2023 жылдың 1-тоқсанында аяқталатын болады», — деді Маңғыстау облысының әкімі.

Сонымен қатар кезеңмен 16 шағынаудандағы жылу желілерінің жай күйіне техникалық зерттеу және жобалық-сметалық құжаттамалар әзірленеді. Павлодар облысының әкімі Асайын Байхановтың айтуынша, қазіргі уақытта Екібастұз жылу электр орталығы штаттық режимде жұмыс істеуде, жылу параметрлері тұрақты. 6 қазандық жұмыс істеп тұр, біреуі резервте, үшеуі жөнделуде.

Қаланың барлық көпқабатты және жеке меншік жер үйлері жылумен қамтамасыз етілген.

«Жылыту жүйесінде тұрақты теңгерімнің болмауы салдарынан жылу сапасына шағымдар келіп түсуде. Олар бойынша температура параметрлерін теңестіру және реттеу жұмыстары атқарылуда. Тұрғын үйлердегі шағымдарға қатысты 109 бірыңғай байланыс орталығы тәулік бойы жұмыс істейді. Келіп түскен барлық өтініштер дереу арнайы жұмыс тобына беріліп, тиісті іс-әрекеттер қабылданады», — деді А. Байханов.

Қаланың мектептері мен балабақшалары осы аптада оқушыларын қайта қабылдай бастады.

«Жылыту кезенінің тұрақты өтуін қамтамасыз ету үшін өңірде жедел жоспар әзірленді, тәулік бойы ерекше бақылауға алынған неғұрлым осал обьектілер айқындалды», — деді өңір әкімі.

Оқиғаны қайта болдырмау үшін бірнеше бағыттарда жұмыс атқарылып жатыр:

Бірінші – жақын арадағы мақсат – жылыту маусымының соңына дейін қосымша қуатпен қамтамасыз ету. Осыған орай жылумен қамту станциясының 3 қазандығы жөнделіп жатыр.

Екінші – Екібастұз қаласының жылу жабдықтаудың барлық жүйелеріне кешенді жылу-энергетикалық аудит жүргізу үшін техникалық тапсырма әзірленді.

Үшінші – әкімдік Екібастұз жылу электр орталығы иелерімен бірлесіп, алдағы көктемгі және күзгі гидравликалық сынақтарға дайындалуға кірісті. Көпқабатты үйлердің шамадан тыс жылудан ажыратылуына себеп болған зақымдалған құралдар ауыстырылады.

Төртінші – жылумен жабдықтаудың жаңа желілерін қайта құру ушін жобалық-сметалық құжаттаманы әзірлеу қолға алынды. Құжаттаманы 2023 жылдың наурыз айының ортасына дейін дайындау көзделіп отыр.

* * * * * * *

ҒЫЛЫМИ ҰЙЫМДАР ЖЕР ҚОЙНАУЫН МЕМЛЕКЕТТІК ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУГЕ ТАРТЫЛАТЫН БОЛАДЫ – С. БРЕКЕШЕВ ГЕОЛОГИЯЛЫҚ САЛАНЫҢ КАДР РЕЗЕРВІН КҮШЕЙТУ ТУРАЛЫ

Үкіметтің бүгінгі отырысында Геологиялық саланы дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасының жобасы қаралды. Экология, геология және табиғи ресурстар, индустрия және инфрақұрылымдық даму, энергетика министрлері геология саласындағы жағдай туралы, сондай-ақ саланы дамыту үшін қандай шешімдер қабылданып жатқаны туралы баяндады.

Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Қазақстан Республикасының Геология саласын дамытудың 2023-2027 жылдарға арналған тұжырымдамасының жобасын ұсынып отыр.

Жалғасы 4-бетте.

ЦИФРЛАНДЫРУ, ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ЖӘНЕ КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУ

Жалғасы. Басы 1-2-3-беттерде.

«Қазақстан Республикасының жер қойнауындағы пайдалы қазбалар мемлекет экономикасын дамыту үшін негізгі мәнге ие. Бұл ретте, пайдалы қазбаларды қарқынды өндіруге байланысты геология саласының алдында тұрған басым сын-қатер – қорлардың төмен деңгейде толықтырылуы», — деді Серіккали Брекешев.

Бұдан басқа, көмірсутек шикізатын барлау үшін тартылатын инвестициялардың екі есеге жуық, яғни 140 млрд теңгеден 79 млрд теңгеге дейін төмендеуі байқалады. Бұл, негізінен, жалпы әлемдік төмен көміртекті саясатқа көшумен байланысты. Бұдан өзге, геология саласының жай-күйі мен даму перспективаларына теріс әсер ететін проблемалардың ішінде:

- инфрақұрылымды және бизнес-процестерді цифрландырудың төмен деңгейі;
- кадрлардың тапшылығы;
- жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуге ғылыми ұйымдардың жеткіліксіз деңгейде қатысуы;
- геологиялық ақпараттың сақталуы инфрақұрылымының дамымауы секілді проблемаларды бөліп көрсетуге болады.

«Тұжырымдаманың негізгі мақсаты – пайдалы қазбаларды барлауға инвестиция тарту үшін жағдай жасау», — деді экология, геология және табиғи ресурстар министрі.

Ол үшін 2 нысаналы индикатор, 8 күтілетін нәтиже айқындалды және 36 іс-шара әзірленді. Сала проблемаларын шешу үшін геология саласын дамытудың 4 бағыты көзделген. Олар:

1. Жер қойнауын геологиялық зерттеудің тиімділігін арттыру және минералдық-шикізат базасын толықтыру.
2. Геология саласын цифрландыру және ақпараттандыру.
3. Геология саласын ғылыми-зерттеу және кадрлық қамтамасыз ету.
4. Геология саласының инфрақұрылымын дамыту.

Әрі қарай Серіккали Брекешев аталған әр бағыт бойынша толығырақ тоқталып өтті.

Министрдің мәлімдеуінше, жер қойнауын геологиялық зерттеудің тиімділігін арттыру және минералдық-шикізат базасын толдықтыру үшін картаға түсіру бойынша 1:200 000 масштабынан 1:50 000 масштабына көшу жүзеге асырылатын болады.

Жер қойнауын геологиялық зерттеудегі ғылыми және ғылыми тұрғыдан білім беру ұйымдарымен интеграция жүргізілетін болады. Оның шеңберінде геология саласын дамытудың теориялық негізі дайындалады. Сонымен қатар ғылыми-әдістемелік ұсынымдармен қамтамасыз етілетін және пайдалы қазбалар кен орындарын іздеудің тиімді әдістері әзірленетін болады.

Министрдің айтуынша, бұл пайдалы қазбаларға перспективалы учаскелерді анықтауға, Қазақстан Республикасының нарығында геологиялық барлау компанияларының қызметін жандандыруға және геологиялық барлауда инновациялық және озық технологиялар трансфертін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар бүгінгі таңда, өкінішке орай, геологиялық ақпаратты ұсыну қағаз жеткізгіштерде жүзеге асырылады және ұзақ уақытты алады.

«Біз Цифрлық даму министрлігімен бірлесіп, KAZNEDRA ақпарат платформасын әзірледік. Оның шеңберінде геологиялық материалдарға ашық қолжетімділікті қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық деректер банкін геологиялық ақпаратпен толықтыру жүргізілуде. Сонымен қатар платформа жер қойнауын пайдаланушылардың бизнес-процестерін цифрлық форматқа ауыстыруды көздейді», — деді С. Брекешев.

Осылайша қызмет көрсету және геологиялық ақпарат алу мерзімдерін қысқартылып және сәйкесінше, геологиялық барлауға инвестициялар тарту қамтамасыз етілмек.

Бүгінгі таңда KAZNEDRA ақпараттық платформасы пилоттық режимде жұмыс істеп тұр. Осы жылдың соңына дейін платформаға 30 мың геологиялық есеп жүктелетін болады.

Оған қоса, кадрлық және ғылыми қамтамасыз ету мәселелері салаға айтарлықтай әсер етеді. Арнайы бағыттағы мамандардың жетіспеушілігі айқын көрініс табуда. Сонымен қатар қазіргі уақытта тәжірибелі геологтардың орташа жасы зейнеткерлік жасына жақын. Ал жақында ғана оқуын аяқтаған жас мамандар сандық және сапалық құрамы жағынан сұранысты қанағаттандырмай отыр.

Өз кезегінде ғылыми геологиялық ұйымдар жер қойнауын зерттеу және геологиялық барлау бойынша практикалық жұмыстарға аз қатысады.

Геология саласын ғылыми-зерттеу және кадрлық қамтамасыз ету проблемаларын шешу мақсатында салалық нұсқаулықтар мен әдістемелік ұсынымдар әзірленетін болады. Ғылыми ұйымдар жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуге тартылатын болады және геологиялық барлау жұмыстарын жолға қоюдың озық ғылыми негіздемесін қамтамасыз етеді.

«Арнайы бағыттағы мамандарды нысаналы даярлау жүргізілетін болады, сондай-ақ қайта даярлау және біліктілікті арттыру курстары ұйымдастырылады. Студенттер жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеу объектілерінде өндірістік практикадан өтетін болады. Бұл практикалық деңгейді жақсартуға және пайдалы қазбалары бар жаңа перспективалы аумақтарды ашуға мүмкіндік береді», — деді министр.

Сонымен қатар кеологиялық ақпараттың заттай жеткізгіштерінің инфрақұрылымын дамыту үшін заманауи қор қоймасы, 2 жаңа керн қоймасы құрылатын болады және 4 керн қоймасы қайта жаңғыртылады. Сондай-ақ «ALS Қазгеохимия» зертханасы үшін халықаралық аккредитация алу бойынша жұмыс аяқталады.

Заманауи геологиялық инфрақұрылымның арқасында алынған барлық геологиялық ақпараттың сақталуы қамтамасыз етіледі. Зертхананы халықаралық аккредитациялау кернді елден тыс шығармастан талдау жүргізуге мүмкіндік береді.

Аталған тәсілдерді іске асыру 2025 жылдан бастап геологиялық материалдарды сақтау және өңдеу жөніндегі мемлекеттік инфрақұрылыммен және геологиялық ақпаратқа ашық электрондық қолжетімділікпен 100% қамтамасыз ету деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Келесі нәтижелерге қол жеткізіледі.

1. Геология саласындағы мамандардың, оның ішінде Ұлттық геологиялық қызмет, жер қойнауын зерттеу жөніндегі уәкілетті орган және ғылыми мекемелер қызметкерлерінің біліктілігін арттыру;
2. Ұлттық геологиялық қызмет жұмысын геология саласындағы ғылыми зерттеулер мен жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуді жоспарлау және жүргізу бойынша ғылыми және ғылыми тұрғыдан білім беру ұйымдарымен интеграциялау;
3. Барлық геологиялық ақпаратты (бастапқы және қайталама) цифрлық форматқа аудару;
4. Жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуді жүргізу бойынша нормативтік-әдістемелік базаны жаңарту;
5. 1:50 000 масштабты карталау арқылы жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеудің тиімділігін арттыру;
6. Геологиялық ақпаратқа ашық қолжетімділігі бар бірыңғай салалық ақпарат платформасын құру;
7. Мемлекеттік жер қойнауы қорының цифрлық бірыңғай кадастрын құру;
8. Геологиялық материалдарды сақтаудың заманауи инфрақұрылымын салу.

«Аталған нәтижелер геологиялық барлауға қосымша инвестициялар тартуға және жалпы геологиялық саланың дамуына серпін берері анық. Геология саласын дамыту жөніндегі тұжырымдаманың негізгі бағыттары, міндеттері мен индикаторлары осындай», — деді экология, геология және табиғи ресурстар министрі Серіккали Брекешев.

Әрі қарай индустрия және инфрақұрылымдық даму министрі Қайырбек Өскенбаев ҚР геологиялық саласын дамыту тұжырымдамасы туралы баяндады.

«Геология саласын дамытудың тұжырымдамасы – еліміздің негізгі стратегиялық құжаттарының бірі», — деді Қайырбек Өскенбаев.

Құжатта саланы одан әрі дамыту пайымы қалыптастырылды, сондай-ақ пайдалы қазбаларды барлауға инвестициялар тарту үшін жағдай жасауға бағытталған негізгі қағидаттардан, тәсілдерден және шаралардан тұрады. Министрдің айтуынша, 2017 жылы жер қойнауын пайдалану саласындағы құқықтық реформа, пайдалы қазбаларды барлауға жеке инвестицияларды тарту үшін жағдай жасауға мүмкіндік берді.

Қабылданған шаралардың нәтижесінде салада 700-ден астам отандық юниор компаниялар құрылды, Rio Tinto, Fortescue және Йылдырым сияқты әлемдік нарықтың ірі компаниялары тартылды. 2018 жылдан бастап қатты пайдалы қазбаларды барлауға 1 922 лицензия берілді. Кіші компаниялардың үлесі 90%-дан асты.

«Барлық қабылданған шараларға қарамастан, саланың тиімді дамуына кедергі келтіретін тежегіш факторлар қалып отыр», — деді Қайырбек Өскенбаев.

Жер қойнауы учаскелерінің тек 5%-ы ғана лицензияланған, ел аумағының шамамен 1,4 млн. шаршы шақырымы әлі де қолжетімді.

Мемлекет басшысы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында атап өткендей, жер қойнауын игеруге инвестиция тарту үшін заңнама мен рәсімдерді айтарлықтай жеңілдету қажет.

Сондықтан тұжырымдама шеңберінде жер қойнауын пайдалану саласында лицензиялар алу жөніндегі рәсімдерді барынша жеңілдету, инвесторлар мен уәкілетті органдар арасындағы бизнес-процесті автоматтандыру және қатты пайдалы қазбаларды барлау мен өндіруге лицензиялар беру процесінің «ашықтығын» қамтамасыз ету жоспарланып отыр.

Министрдің мәлімдеуінше, бұл бағыттағы жұмыс қазірдің өзінде басталды. Мәселен, биылғы 1 қарашадан бастап, жер қойнауын пайдаланушылардың бірыңғай платформасында minerals.gov.kz пилоттық режимде лицензия беру модулі іске қосылды.

Электрондық хабарламалар бағыты бойынша функционал іске асырылды. Барлауға арналған учаскелер бойынша электрондық аукциондар өткізу процесі автоматтандырылды.

Алғаш рет аукцион жеңімпазы лицензия берілгенге дейін қол қою мен төлем жасамағаны үшін, оған санкция беру тетігі енгізілді. Сонымен қатар «өндіру» учаскелерінде аукционды автоматтандыру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Заңнаманы жетілдіру мақсатында рәсімдерді автоматтандыру және оңайлату бойынша Жер қойнауы туралы кодекске түзетулер пакеті әзірленіп жатыр. Үкіметтің заң жобалау жұмыстарының 2023 жылға арналған жоспарына сәйкес, заң жобасын Парламент Мәжілісіне енгізу мерзімі – 2023 жылғы желтоқсан.

Әрі қарай энергетика министрі Болаш Ақшолақов геологиялық саланы дамыту мәселесі бойынша баяндады.

Министр көмірсутектер бойынша жер қойнауын пайдалану саласын дамыту, атап айтқанда, геологиялық барлау жұмыстарын ынталандыру бойынша Энергетика министрлігінің жүргізіп жатқан жұмыстары туралы баяндады.

Министрлік «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» кодекске бірнеше өзгерістер дайындады:

1. Алынуы қиын қорларды игеруге тарту мақсатында «дәстүрлі емес көмірсутектер» бойынша тиісті нормалар енгізілді (тақтатас мұнайы, тақтатас газы, табиғи битум, газ гидраттарынан алынатын газ және басқалар).
2. Аукциондар арқылы жер қойнауын пайдалану құқығын беру бойынша рәсімдер жеңілдетілді, атап айтқанда:
   - қолданыстағы дерекқорлармен интеграциялау, бұл құжаттар санын қысқартуға мүмкіндік береді;
   - кепілдік жарнаны енгізу ;
   - аукциондарды жылына 2-ден 4 есеге дейін ұлғайту;
   - екінші орын алған қатысушымен келісімшарт жасасу;
3. Реттеушілік және фискалдық преференциялардың елеулі пакетін бекітетін күрделі жобалар бойынша жер қойнауын пайдалану саласында «Жақсартылған модельдік келісімшарт» енгізілді.

«Жақсартылған модельдік келісімшарт тетігі Қазақстанның мұнай-газ саласының минералдық-шикізат базасын толықтыруға және күрделі жобалар бойынша инвестициялар тартуға мүмкіндік береді. ЖМК теңіз және газ жобаларына, сондай-ақ құрлықтағы күрделі жобаларға қолданылатын болады», — деді министр Болат Ақшолақов.

Күрделі жобалар үшін күкіртсутегінің жоғары мөлшері (3,5% немесе одан көп), тұздың қалыңдығы кемінде 100 метр болатын тұз асты шөгінділері, құрылымдық емес тұзақтар және басқалар сияқты нақты өлшемшарттар белгіленді.

ЖМК төрт ірі өндіру жобасына (Теңіз, Королев, Қашаған, Қарашығанақ кен орындары) қолданылмайды.

Реттеуші преференциялар пакеті мыналарды көздейді:

- берілетін преференциялардың тұрақтылығы;
- Қазақстан соттарында да, халықаралық төрелікте де бұзылған құқықтарды қорғау мүмкіндігі;
- барлау кезеңінен өндіру кезеңіне оңайлатылған көшу және т.б.

Фискалдық преференциялар пакеті мыналарды көздейді:

- жер қойнауын пайдаланушыларға салық салудың оңайлатылған режимін қолдану;
- мүлік салығынан босату;
- күрделі шығындар бойынша амортизацияның шекті нормаларын 50%-ға ұлғайту және т.б.

«Бүгінгі таңда заң жобасы Парламенттің мақұлдауын алды және Мемлекет басшысының қол қоюына жіберілді. Энергетика министрлігі Күрделі жобалар бойынша жер қойнауын пайдалануға арналған үлгілік келісімшарттар әзірледі», — деді Болат Ақшолақов.

Министрдің айтуынша, 9 айдың қорытындысы бойынша жер қойнауын пайдалану саласына инвестициялар 5,9 трлн теңгені құрады, оның ішінде геологиялық барлауға 119,5 млрд теңге бағытталды. Министрлік жыл сайын бірінші кезекте мұнай мен газға геологиялық барлау жұмыстарын жүргізуге бағытталған электрондық аукциондар өткізеді.

22 шілдеде 21 учаске бойынша бір аукцион өтті, онда 24,0 млрд теңге сомасына ең төменгі жұмыс бағдарламасымен 12 млрд теңге мөлшерінде рекордтық қол қою бонусы алынды. 23 желтоқсанда геологиялық қорлары 63,5 млн тонна болатын 41 учаскеде көмірсутектер бойынша жер қойнауын пайдалану құқығын беруге және 60,0 млрд теңге сомасына ең төменгі жұмыс бағдарламасына кезекті аукцион өткізілетін болады

«Экология министрлігі жер қойнауын пайдалану саласында инвестициялар тарту және әкімшілік кедергілерді азайту мәселелерін ерекше бақылауда ұстайды», — деді Болат Ақшолақов.

primeminister.kz

МІНДЕТТІ ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ БОЙЫНША 10 СҰРАҚ

5 қыркүйекте МӘМС - ға бір жыл бұрын жарналарды төлеудің жаңа тетігі басталды. Оны «сақтандырылған» мәртебесі бар, сондай – ақ жүйеге ешқашан төлем жасамаған немесе оны жүйесіз жасаған барлық дербес төлеушілер пайдалана алады. Бұл қалай жұмыс істейді және төлеушілерге қандай нюанстарды білу керек-біз әртүрлі жағдайларды талдайтын боламыз.

Бүгінгі күнге дейін медициналық сақтандыруға жарналарды ешқашан төлемеген немесе жүйелі түрде төлемеген, соның салдарынан сақтандыру мәртебесінен айырылған дербес төлеушілерге оны қалпына келтіру үшін өткізіп алған айлар үшін, тіпті өткен жылға да жарналарды төлеу қажет болды. Енді оларда балама әдіс пайда болды-алдағы 12 ай үшін төлем жасау және өткен кезеңді төлемей, сақтандырылу мәртебесін алу.

Бұл іс жүзінде қалай жұмыс істейді және төлеушілерде қандай сұрақтар туындауы мүмкін?

➢ *Соңғы 12 айда менде МӘМС жарналары төленді, мәртебем сақтандырылған. Алдағы жылға жарна төлеуім міндетті ме, әлде оларды ай сайын төлей аламын ба?*

Сіз жарналарды өзіңізге ыңғайлы түрде төлей аласыз-ай сайын, тоқсан сайын жүйелі түрде төлеуді жалғастыра аласыз немесе 12 айға бірден төлей аласыз.

➢ *Егер мен МӘМС-ке жарналарды ешқашан төлемеген болсам, яғни менде бірде-бір төлем жоқ, сәйкесінше мәртебе де жоқ. Осы мүмкіндікті пайдаланып, алдағы 12 айға төлем жасай аламын ба, әлде алдыңғы төленбеген кезеңді өтеуім керек пе?*

Жоқ. Бұл норма сіз сияқты төлеушілерге жүйеге «ауыртпалықсыз» кіруге көмектесуді мақсат етеді. Сіз сақтандыру мәртебесін ағымдағы айға және алдағы 12 айға жарналарды төлеу арқылы 3 жұмыс күні ішінде ала аласыз.

➢ *Егер мен МӘМС жарналарын кезең-кезеңмен төлесем, бірақ төленбеген кезеңдер бар, соның салдарынан қазіргі кезде мен сақтандырылмағанмын, мен жарналарды бір жыл бұрын төлеп, мәртебе ала аламын ба, немесе маған алдымен бұрын төленбеген айларды жабу қажет бола ма?*

Егер мен осы жылдың қыркүйегінен бастап жаңа төлем әдісін қолдануды ұйғарсам, онда мен жарналарды қай кезеңге төлеуім керек-2023 жылдың тамызына дейін?

Олай емес. Заң нормасында төлемдер болашақ кезеңдер үшін жасалуы керек деп көрсетілген. Қыркүйек ағымдағы кезең болып саналады. Тиісінше, бір жылға мәртебе алу үшін сіз жарналарды 2022 жылдың қазанынан 2023 жылдың қыркүйегіне дейін төлеуіңіз керек. Егер сіз 2023 жылдың қыркүйегінен тамызына дейін төлесеңіз, сізге мәртебе берілмейді, өйткені ағымдағы ай төлемге кірмейді. Тиісінше, жүйе тек 11 айға төлемді ескереді.

➢ *Мен болашақ 12 ай үшін төлем жасадым, маған 2023 жылдың қыркүйегіне дейін мәртебе берілді. Егер мен осыдан кейін жарна төлеуді тоқтатсам, мәртебем сақталына ма?*

БЖТ төлеушілерден басқа төлеушілердің барлық санаттарында сақтандыру мәртебесі МӘМС-ға соңғы төлем төленгеннен кейін 3 ай бойы сақталады. Соңғы төлем 2023 жылдың қыркүйегінде болды делік, демек сақтандырылудың шартты мәртебесі 23 жылдың желтоқсанына дейін сақталады. Бірақ сіз осы кезеңде сіздің қарызыңыз жинақталатынын түсінуіңіз керек, оны болашақта мәртебеңізді сақтау үшін өтеу керек.

➢ *Егер мен төлем жасауды тоқтатсам, біраз уақыт менің мәртебем, яғни 3 ай бойы сақталды, содан кейін жойылды-мен өткен айлар үшін қарызды төлеуім керек пе, әлде бір жыл бұрын мәртебені тағы «сатып ала» аламын ба?*

Егер Сіз жарналарды бір жыл бұрын төлесеңіз, онда өткен кезеңдегі берешек ескерілмейді. Бірақ бұл жерде мәртебе тек болашақ кезеңге тағайындалғанын ескеру керек. Мәртебені қазір алу үшін сізге МӘМС-ға ағымдағы ай үшін де ақы төлеу қажет.

➢ *Жыл сайын АЕК және ЕТЖ мөлшері өзгеріп отырады, соңғысына дербес төлеушілер үшін медициналық сақтандыру жарналарының мөлшері байланысты болады. Келесі жылы ең төменгі жалақыны 70 мың теңгеге дейін ұлғайту туралы жарияланды. Тиісінше, МӘМС жарналарының мөлшері өзгеруі керек. Мен осы өзгерістерді ескере отырып төлем жасауым керек пе немесе қазіргі ставкалар бойынша төлей аламын ба?*

Төлемдердің мөлшері белгілі бір қаржы кезеңінен бастап, әдетте 1 қаңтардан бастап белгіленеді. Қазіргі уақытта дербес төлеушілер 60 мың теңгенің 5% - ын төлейді, бұл 3 мың теңге. Тиісінше, егер сіз осы жылы жарналарды төлейтін болсаңыз, келесі жылды ескере отырып, сіз жарналардың қолданыстағы мөлшеріне назар аударасыз. Егер сіз 2021 жылы өткізіп алған айларды төлегіңіз келсе, онда сіз 2 125 теңгеден төлейтін боласыз, өйткені сол кезде ЕТЖ мөлшері 42 500 теңге деңгейінде бекітілген болатын. Егер сіз МӘМС-ға жарналарды 2023 жылдан бастап төлейтін болсаңыз, онда жарналардың мөлшері басқа болуы мүмкін.

➢ *Егер мен бір жыл бұрын МӘМС-ға жарналарды төлеп, содан кейін жеңілдікті санатқа көшсем, төленген сомадан айырманы қайтара аламын ба?*

Жоқ, бұл төлемдерді қайтаруға болмайды, өйткені олар артық немесе қате төленген деп саналмайды. Алайда, әр жағдайды жеке қарастыруға болады. Мүмкін, адам бір кезеңде жарналарды екі рет төлеген немесе төлем жасау кезінде қандай да бір қате жіберген, мысалы, ЖСН-ді дұрыс көрсетпеген шығар. Мұндай жағдайларда «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясына өтініш жазып, қаражатты қайтару үшін растайтын құжаттарды қоса беруге болады.

➢ *Егер мен жеңілдік санатында болсам, содан кейін одан шықсам-маған міндетті түрде бір жыл бұрынға жарна төлеу керек пе немесе ай сайын төлем жасай аламын ба?*

МӘМС-ға жарналар төлеу міндеті халыққа заңмен бекітілген, бірақ төлем әдісін адам өзі анықтайды.

Бұл жағдайда бірнеше нұсқа болуы мүмкін.

Бірінші. Егер сіз бір жылдан астам уақыт бойы үздіксіз жеңілдік санатында болсаңыз және мемлекет сіз үшін шегерім жасаған болса, жеңілдік мәртебесінен шыққаннан кейін сіз үнемі төлемдер жасап, сақтана аласыз.

Екінші. Егер сіздің жеңілдік мәртебеңіз бір жылдан аз уақыт ішінде белсенді болса және оған кіргенге дейін төленбеген айлар болса, сіз дереу мәртебені алу үшін қарызды төлеп, үнемі аударымдар жасауды жалғастыра аласыз немесе ағымдағы ай мен келесі 12 айдағы жарналарды төлей аласыз. Егер сіз жарналарды келесі жылға ғана төлейтін болсаңыз, онда сіз бірден емес, келесі айдан бастап ғана мәртебеге ие боласыз.

➢ *Егер мен БЖТ төлеушімін және қыркүйек айында жарналар төлеген болсам, мен де бір жылға мәртебе ала аламын ба?*

Бұл механизм тек тәуелсіз төлеушілер үшін қарастырылған. Сіз төлеушілердің осы санатына оңай ауыса аласыз, содан кейін бір жылдағы мәртебе сізге қолжетімді болады. Егер сіз БЖТ төлеуші санатында қалғыңыз келсе, болашақ кезеңдерге төлемдер жасай аласыз, бірақ тек осы жылдың соңына дейін.

Неліктен? Біріншіден, келесі жылдан бастап бірыңғай жиынтық төлем мөлшері өзгеруі мүмкін. Екіншіден, азаматтардың кейбір санаттары БЖТ төлеушілерден шығарылады. Бухгалтерлік есеп немесе аудит, сақтандыру қызметі саласында және құқық, әділет және сот төрелігі саласында консультациялық, маркетингтік қызметтер көрсететіндер.

Бүгінгі таңда Салық кодексінің 774-бабына сәйкес, бірыңғай жиынтық төлемді шетелдік азаматтар, жұмыскерлер, жеке кәсіпкерлер, жеке практикамен айналысатын адамдар, азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар бойынша жұмыскерлер, сондай-ақ коммерциялық жылжымайтын мүлікті жалға беретіндер төлей алмайды.

Тағы не білу маңызды?

Төлемдердің болуы және бір жылға мәртебе беру туралы ақпаратты сақтандыру мәртебесін тексеретін тәсілдермен алуға болады. Qoldau 24/7 мобильді қосымшасы немесе Telegram SaqtandyrýBot арқылы.

Төлемдер мен мәртебе туралы ресми құжатты мемлекеттік қызметтер арқылы eGov.kz электрондық үкімет порталынан алуға болады «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесіне медициналық көрсетілетін қызметті тұтынушы ретінде қатысу туралы және аударымдардың және (немесе) жарналардың аударылған сомалары туралы ақпарат ұсыну».

Сіз 12 айға төлемдерді бірден жасай алмайсыз, өйткені жүйе әр ай үшін төлемді бөлек оқиды.

Жарналарды төлеу кезінде қателіктер жіберілмегеніне көз жеткізу керек. Әйтпесе, төлем жүйеге кірмейді және сізге мәртебе берілмейді. Енгізілген ЖСН, төлем кезеңінің және төлем енгізілетін жылдың дұрыстығын қайта тексеріңіз.

Егер бір айда қате жіберілсе немесе екі рет төленсе, қате төленген төлемді «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясына өтініш жазу арқылы қайтаруға болады.МӘМС жарналарын екінші деңгейдегі кез келген банк, банктердің мобильді қосымшалары, жылдам төлем терминалдары және «Қазпошта» филиалдары арқылы төлеуге болады.

Егер сізде медициналық көмек көрсету сапасына қатысты сұрақтарыңыз болса, сіз оларды өз емханаңыздағы Пациенттерді қолдау қызметіне қоя аласыз. Егер жағдайды сол жерде шешу мүмкін болмаса, онда өзіңізге ыңғайлы байланыс арнасы арқылы Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына жүгінуге болады: fms.kz ресми сайты, 1406 байланыс орталығы, Telegram-дағы SaqtandyryBot және Qoldau 24/7 мобильді қосымшасы. Дәл осындай құралдар сақтандырылу мәртебесін тексеруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, медициналық сақтандыру жүйесіндегі өз мәртебеңізді тексеріп, жүргізілген төлемдер туралы ҚР egov.kz электрондық үкіметінің сайтындағы «Денсаулық сақтау» бөлімінде «Медициналық қызметтер туралы және МӘМС-те аударылған сомалар туралы ақпарат» мемлекеттік қызметі арқылы біле аласыз.

«Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры» КЕАҚ СҚО бойынша филиалының баспасөз қызметі.

● *Денсаулық бұрышы*

ТЕМЕКІ – АДАМДАРДЫҢ ӨЛІМІНЕ СЕБЕП БОЛА ТҰРА ЗАҢ ЖҮЗІНДЕ ТҰТЫНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛГЕН ӘЛЕМДЕГІ ЕКІ ӨНІМНІҢ БІРІ

Қазақстан халқының 27 пайызы (4 милион адам) темекі тартады. Оның 600 мыңы қыз-келіншектер болса, 120 мыңы 13-15 жас аралығындағы жасөспірімдер. Олардың басым бөлігі 20-ға толмай жатып, шылымның «дәмін» татады екен. Сорақысы сол, елімізде жылына 25 мың, күн сайын 70 адам темекінің кесірінен туындаған дерттерден көз жұмады екен. Қазақстандағы ерлердің 45, ал әйелдердің 8 пайызы темекіге әуес. Алматыда бір мезетте 350 мың адам жыл сайын 400 милион доллордың темекісін тұтынады. Біздің еліміз әлемде темекі тартудан 13-ші орында екен. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы темекі шегушілердің есебінен 2020 жылы онкологиялық дерттер әлем елдерінде, оның ішінде Қазақстанда да өсе түседі деген пікірде. Бүкіләлемдік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне қарағанда, жиырма бірінші ғасырда жер бетінде 1 миллиардқа жуық адам ажалын темекі шегіудің салдарынан туындайтын аурулардан таппақ. Ал, әлемде сағатына шылым шегудің кесірінен 560 адам көз жұмса, оның үшеуі – біздің елдің азаматтары. Еліміздегі 12 мен 14 жас аралығындағы балалардың 10 пайызы, 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдердің 21 пайызы, 18-19 жастағы жастардың 32 пайызы, 20-29 жастағы адамдардың 30 пайызы шылым шегуге әуестенген. Ал, 29 бен 59 жас аралығындағы еңбекке жарамды, қалалық жерде тұратын ер адамдардың 62 пайызы және ауылдық жерлерде тұратындардың 65 пайызы көк түтінді серік етткен. Сондай-ақ, қаладағы туу жасындағы әйелдердің 8 пайызы, ауылда тұратындардың 7 пайызы жаман әдеттке бой алдырған.

Темекі – адамдардың өліміне себеп бола тұра заң жүзінде тұтынуға рұқсат етілген әлемдегі екі өнімнің бірі.. Езуіне темекі қыстырғандардың үштен бірі, кейде тіпті, тең жартысы ажалынан 15 жыл бұрын өледі екен. Темекі тартатын адам күніге орта есеппен 200 рет, айына 6 мың рет, жылына 72 мың рет ішке түтін тарттса, ал 45 жастағы адам өмір бойына орташа 2 млн. рет темекі тартады деседі. Қызығы сол, оны о баста ойнап бастаған 100 адамның 80-і біртіндеп тұрақты шылымқорға айналады. Темекі – адамдардың өліміне себеп бола тұра заң жүзінде тұтынуға рұқсат етілген әлемдегі екі өнімнің бірі.. Езуіне темекі қыстырғандардың үштен бірі, кейде тіпті, тең жартысы ажалынан 15 жыл бұрын өледі екен. Темекі тартатын адам күніге орта есеппен 200 рет, айына 6 мың рет, жылына 72 мың рет ішке түтін тарттса, ал 45 жастағы адам өмір бойына орташа 2 млн. рет темекі тартады деседі. Қызығы сол, оны о баста ойнап бастаған 100 адамның 80-і біртіндеп тұрақты шылымқорға айналады.

ДЕНСАУЛЫҚҚА ЗИЯНЫ

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) темекі тартуды жұқпалы ауру (эпидемия) ретінде қарастыруда. Олар 30 жылдың ішінде жасалған ірі көлемдегі 8 зерттеу нәтижелеріне сүйенеді. Бұл зерттеуде 2 милионға жуық сырқат пен 290 мың өлім себебі қарастырылған. Аталған нәтижелерге сүйене отырып, дірігер-мамандар темекіні адам ағзасына зиянын төмендегідей топтарға бөліп қарастырады:

АС ҚОРТУ ЖҮЙЕСІНЕ ЗИЯНЫ

Дәмге деген тәбетті қашырады. Ас қортуды нашарлатады.

Асқазанда жара пайда болады.

Ерін, тіл және өңеште қатерлі ісік (рак) ауыруына жол ашылады.

Тамақ бойға дұрыс сіңбейді.Тыныс алу жүйесіне зияны

Өкпе мен көмекейді қатерлі ісікке ұшыратады.

Осы тектес аурулардың 90 пайызының себебі темекіден екені дәлелденілген.

Мұрын, ауыз, тыныс алу жолдары қабынады.

Тыныс алу жолдары созылмалы ауыруларға ұшырайды.

Жөтел және қақырық пайда болады.

ПСОРИОЗ

Темекі шегетін адамның қалыпты қызыметі бұзылып, теріде ұсқынсыз алабажақ дақтар пайда болып, псориоз ауыруына душар болады.

ТӘУЕЛДІЛІК

Темекі құрамындағы никотин ми қызыметінің қалыпты жұмысын бұзып, темекіге тәуелді етіп тастайды.

БЕТТІ ӘЖІМ БАСУЫ

Шылым шегу – қанның терідегі айналымын нашарлатып, адамның жүзіне ерте бастан әжім түсіріп, қартайуына әкеп соқтырады.

СОҚЫРЛЫҚ

Темекі шегу – көздің көруін нашарлатып, түбінде соқырлыққа ұрындырады.

АУЫЗ ҚУЫСЫНДАҒЫ РАК АУРУЫ

Темекі шегетін адамның аузындағы сілекейі түрлі зиянды бактерияларды залалсыздандыра алмайтындықтан ауыз қуысын рак ауруына ұшыратады.

ӨҢЕШ РАГЫ

Өңеш рагына ұшыраған әр-бір бес адамның төртеуі темекі шегеді.

ЖҮРЕК АУЫРУЫ

Темекі шегу – жүрек, қан-тамырлары ауруының ең негізгі себебшісі.

ӨКПЕ РАГЫ

Темекі шегетіндердің өкпе рагымен сырқаттану қаупі шекпейтін адамдармен салыстырғанда 20 есе жоғары. Темекі шегетіндердің 90 пайызы ентікпе және эмфиземе кеселіне ұшыраған.Темекі шегетін адамның аузындағы сілекейі түрлі зиянды бактерияларды залалсыздандыра алмайтындықтан ауыз қуысын рак ауруына ұшыратады.

Темекі шегетіндердің өкпе рагымен сырқаттану қаупі шекпейтін адамдармен салыстырғанда 20 есе жоғары. Темекі шегетіндердің 90 пайызы ентікпе және эмфиземе кеселіне ұшыраған.

АСҚАЗАН ЖАРАСЫ

Тамырды қатайтады (атеросклероз), қан қысымын көтереді.

Қол-аяқтың қан тамырлары бітеледі, генгрена (тән тканьдерінің жансыздануы, шіруі) пайда болады, содан қол-аяқты кесуге тура келіп, адам кемтар болып қалуы мүмкін.

Миды қамтитын тамырлар да қатайып, жасушалары өледі (орнына келмейді). Сол себебті есте сақтау қабілеті төмендейді. Осындай кеселдің салдарынан адам жүрек ауруларына, әсіресе жүрек бүлшық еті инфарктіне (жүрек ұстамасы) шалдығады. Осы аурумен өлетіндер саны темекі тартпайтындардан он есе артық. Көңіл-күйге, сана-сезімге, жас мөлшеріне және өзгеде зияндары

АДАМНЫҢ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТІН ТӨМАНДЕТЕДІ

Көңілсіздікке дұшар етеді.Ұйқыны бұзады.Тез қартайады. Теріге көп әжім түседі.Белсіздікке соқтырады.Темекі тартпайтындарды да уландырады.Өрттің шығыуына да себебші.Шегушінің өмірі 10-15 жасқа, айналасындағылардың жасы 5 жылға қысқарады.Бүкіл ғұмыры ауырумен өтеді.

Болашақ ананың темекі тартуы іштегі баланың өлі тууына себеп.

Темекіге тәуелділік нашаға тәуелділіктен де қатерлі.

Медицина ғылымының докторы Л.В. Орловскийдің баяндауынша, темекі шегетіндер стенокордиямен 13 есе, миокорд инфарктімен 12 есе және асқазан жарасымен 10 есе көп ауырады. Темекі шегетін әр-бір жетінші адам қан тамырларының (әсіресе аяқтың) қатерлі ауруы – эндертеритпен ауырады. Темекі тарпайтындарға қарағанда жүрек ауруынан 2-3 есе жиі өледі, жиі ауырады. Күніне 10-12 тал шегетіндер өкпе рагімен 15 есе, ал күніне 2 қорап темекі шегетіндер 30 есе жиі сырқаттанады. Шылымқорлардың әйелдері басқаларға қарағанда туберкулезбен 4 есе жиі ауырады. Одан аман қалғандарды темекі тартпайтындардың әйелдерінен 4 жыл аз өмір сүреді. Темекінің адам өміріне төндіретін көптеген зияны күн өткен сайын ғылыми тұрғыдан дәлелденуде. Дәргерлер «баяу өлім» деп атайды. Темекі – денең мен санаңды баяу түрде білдіртпей улайтын, түбіне жетпей қоймайтын түрлі дерттердің бастауы.

Құранда: «Өздеріңді өз қолдарыңмен қатерге итермеңдер!» Бақара сүресі 195 аят.

Тағы бір аятта: «Өздеріңді өздерің өлтірмеңдер!» Ниса сүресі 29 аят.

Құрметті оқырман өзіңізді және ұрпағыңызды темекі арқылы өзін-өзі өлтіруден сақтаңыз. Алла жар болсын!

• *Мәдениет*

«АБАЙ – БАУЫРЛАС ХАЛЫҚТАРДЫҢ МҰРАСЫ» АТТЫ КӨРМЕ АШЫЛДЫ

Өзбекстанның бейнелеу өнері галереясында қазақ жазушысы және ойшылы Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығына арналған «Абай. Бауырлас халықтардың мұрасы» атты көрме ашылды.

Көрменің ашылу салтанатына Өзбекстан Премьер-Министрінің орынбасары, Туризм және мәдени мұра министрі Әзиз Әбдіхақымов, Қазақстанның мәдениет және спорт министрі Дәурен Абаев, Қазақстанның Өзбекстандағы елшісі Бейбіт Атамқұлов, «Жидебай-Бөрілі» Абай музейінің директоры Тұрдықұл Шанбай, Бейнелеу өнері галереясының директоры Камола Акилова мен зиялы қауым өкілдері қатысты.

Қазақстанның мәдениет және спорт министрі Дәурен Абаев көрме жұмысын ұйымдастырғаны үшін өзбек тарапына алғысын білдірді.

«Әлішер Науаи мен Абайдың шығармашылығы – жалпы адамзат құндылықтарының қалыптасу үлгісін бейнелейтін ұлы мұра. Екі ойшыл әртүрлі уақытта өмір сүрсе де, оларды гуманизмге деген ұмтылыс пен поэзиядағы реформаторлық рух біріктіреді. Екеуі де бауырлас халықтың рухани тірегі», – деді Дәурен Абаев.

Өз кезегінде Өзбекстан Премьер-Министрінің орынбасары, Туризм және мәдени мұра министрі Әзиз Әбдіхақымов қазіргі уақытта түркі халықтарының мәдени мұрасын сақтау және қалпына келтіру бойынша үлкен жұмыстартар жүргізіліп жатқанын атап өтті.

«Қазақтың ұлы жазушысы Абайдың шығармашылығына арналған көрменің ашылуы – Өзбекстан мен Қазақстан арасындағы достықтың нығайып келе жатқанын айғақтайды. Осы мүмкіндікті пайдалана отырып, Қазақстанның мәдениет және спорт министрі Дәурен Абаевқа «Өзбекстанға қош келдіңіз» деп айтқым келеді. Бүгін ашылған көрме Ұлы ойшыл Әлішер Науаидің гуманистік дәстүрлерін сақтаған Абай шығармашылығын жақсы түсінуге мүмкіндік беретініне сенімдіміз. Оның шығыс пен батыстың бірлігі туралы, әлемдік мұраны игеру қажеттілігі, энциклопедизмге ұмтылу, адам табиғатын жетілдіру туралы идеялары қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтқан жоқ», – деді Әзиз Әбдіхақымов.

«Абай. Бауырлас халықтардың мұрасы» көрмесі келесі негізгі бөлімдерден тұрады:

- Көшпелі мәдениет Абайдың қалыптасуының негізгі факторы ретінде;
- Әлішер Науаидің Абайды қалыптастырудағы рухани тәлімгер рөлі;
- Абай өмірінің негізгі кезеңдері;
- Суретшілер Ә. Қастеев, Ө. Таңсықбаев, Е. Сидоркин, Н. Өтепбаев және т. б. шығармаларындағы Абай кейіпкерлері мен сюжеттері.Көрмеде қазақтың дәстүрлі тұрмысы, сәндік-қолданбалы өнері, кескіндеме, графика, Абай туралы басылымдар, оның шығармалары ұсынылған. «Абай. Бауырлас халықтардың мұрасы» көрмесі Ташкентте 19-30 желтоқсан аралығында өтеді.Сонымен қатар, бүгін Ташкентте Абай Құнанбайұлы ескерткішіне гүл шоқтарын қою рәсімі өтті.

ҚР МСМ баспасөз қызметі.

ТЕЗЕКБАЙ АҚЫН ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫС

Бүгінгі менің айтарым алдымен рухани қазынамызды жоғалтпайық. Ауылымызда, өңірімізде өзіміз біршама жақсы білетін біртуар дарын иелерін сөзге тиек етсек деген ниетпен қолға қалам алдым. Атығай руынан, оның ішінде Кәдірден тараған ұрпақтардың ішіндегі белгілі ақын Тезекбай Шоқтыбайұлы 1827 жылы бұрынғы Көкшетау облысы, Чкалов ауданы, қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы Тайынша ауданы Амандық ауылына жақын қоныс тепкен Социалды ауылында кедей шаруа отбасында дүниеге келген. 1912 жылы 85 жасында туған топырағында дүние салған.Өз тұсында Тезекбайды жеңген бірде-бір ақын болмаған деседі. Айтыста алдына жан салмаған атақты Кемпірбайды, Жәмшібайды, аға сұлтан Құнанбайдың ақыны Балтаны, тағы басқа белдіде-белгілі ақындарды тізе бүктірген, қас жүйрік Шөже ақынды айтыста сүріндірген осы Тезекбай ақын болатын. Ол жөнінде дерек «Айтыс» кітабында (Қазақтың Мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, Алматы – 1964 жыл) толық жарияланған.«Бес ғасыр жырлайды» кітабында (Алматы – 1991 жыл) Кемпірбай Бөгембайұлы туралы жазғанда: «Оның әйгілі ақындар Шөже, Тезекбай, Әсет, Жәмшібаймен айтыстары халық арасына кең тараған» делінген жолдар бар.Кезінде Тезекеңнің ұлағатты өсиеттерін, айтыстарын жинайтын адам болмаған. Артында жазба түрде ешқандай мұра қалмаған. Бізге жеткен, ел аузында азын-аулақ айтылып жүрген сөздері мен өлеңдері тілге тиек болмақ.

Ал, Тезекбайдың ұрпақтарына келетін болсақ, Шоқтыбайдан – Тезекбай, Жарылғас туады. Тезекбайдың өз кіндігінен қазір ұрпақ жоқ. Бақберген деген ұлы, Зүбайра деген қызы ертеректе дүние салған. Інісі Жарылғастан Сыздық, Сыздықтан Рахымжан, Рахмет деген балалар дүниеге келген. Екеуі де көп жыл мектепте ұстаздық еткен, еліне ардақты азаматтар болған. Рахмет 2001 жылы Көкшетау қаласында өмірден өтті, өзі туып-өскен Талдыкөл ауылына жерленді. Бұл екі ұлдан да ұрпақтар бар. Бәрі де жемісті еңбек етіп жүр.

Тезекбайдың туған жиені Қазақ ССР-нің халық ақыны Қалия Жұбандықов 1872 жылы қазіргі Бурабай ауданындағы Абылайхан ауылында дүниеге келген. 1939 жылыдың 19 қарашасында 67 жасында «Қазақ ССР халық ақыны» атағын алған. Сол Қалия үлкен абырой-атақпен астанамыз Алматыдан оралғаннан кейін, қайырлы болсын айтуға нағашысы Сыздық арнайы барса, Қалекең үйінде дем алып, көзі ілігіп жатса керек. Қалекеңді ояту мақсатымен дауысын сәл көтеріп Сыздық былай депті:

Нағашың өткенменен-кеткенді барлай келді,
Жақсылықпен-жаманды аңдай келді.
Қалияжан, абырой-атағыңды ести сала,
Нағашың Тезекбайдан аруақ келді, - дегенде,Қалия жастықтан басын жұлып алып: Жасың үлкен жол беріп, тұрайында,
Азырақ нағашыны сынайында.
Мен дағы аруақты өткір қылыш,
Өлеңменен желкеңді қияйын ба? – дегенде, Сыздық:
Атам Тезектің сөзі көпке жеткен,
Орта жүз Тезеке деп еркелеткен.
Бата берейін деп арнайы іздеп келсем,
Жиенжан мына сөзің ірі кеткен – дегенде, Ғалия:
Қу тобынан келген Жұбандықтың баласымын,
Атығай ішіндегі алашыңмын.
Түбіміз бір екеуміз айтыспайық,
Аруағы соғып кетер нағашымның - деп, айтысты тоқтатып, төс тақасып, қол алысып, амандық-саулыққа келген екен.

Қалия Жұбандықұлы биыл 175 жылдығын аталып өтіп жатқан жыр алыбы Жамбыл Жабаевпен бірнеше рет кездескен екен. Соның ішінде алғаш 1937 жылы Алматыда өткен халық ақындарының республикалық слетіне барғанда танысады.

Бата беруден біз Жамбылдың қазақ даласының әр өңіріндегі халық ақындары туралы үлкен мағлұматты болғанын білеміз. Қалия ақынның туған нағашысы Тезекбай Шоқтыбайұлын еске алуы Тезекбайлың өз заманының әйгілі айтыскер ақыны болғанын дәлелдегендей. Академик жазушы Мұхтар Әуезов айтыс ақындары туралы былай деген екен: «Айтыс дәстүрі – ақын мектебі, шеберлікті шыңдайтын ең қатал да қатаң сын тезі. Талай тарлан ақындар осы сыннан мүдірмей өткенде ғана шын ақын атағын алатын». Бұл күнде «ел аузынан» деген атпен деректі ме, дерексіз бе әңгімелерді жиі естіп, оқимыз. Бірақ бәрінің шынарында шындық жатқаны даусыз. Сондай әңгімелердің бірі. Жасы ұлғайған шағы болса керек, бірде Тезекбай Омбы жағындағы қазақ ауылына барады. Бекқожа деген байдың үйіне түседі. Бірақ бай бұл адамның Тезекбай екенін білмейді. Жанындағы атқосшысымен екеуіне картоп пісіргізіп, шай бергізеді. Аш құрсаққа үйқы келген бе? Атқосшысы әрі дөңбекшіп, бері дөңбекшіп, таң атқанша көз ілдіре алмайды. Сонда Тезекбай оған басу айтқандай боп:

Үйінде Бекқожаның болдық қонақ,
Құдайым айырған ба бізден мазақ.
Өлеңді көңілденіп айтар едім,
Кәртопия ас болмайды екен, доп-домалақ, – депті.

Мұны естіген бай: «Осы жақта Тезекбай ақын жүр деп еді. Сол сен емессің бе?» - дейді. Тезекбай: «Болсақ болармыз» - деген екен. Содан бай ұялғанынан бұларға мал сойып, кетерлерінде жетегіне ат қосып беріпті.

Сөз асылы ұрпақтан ұрпаққа осылай жалғасып, осы күнге жеткендерін көңілге медет тұтып, өзімізбен кетпесін деген ниетпен жазып жүрген азаматтарға тек ақ алғысты білдіру керек. Мұны айтып отрыған бір себебім, мен осы өлең жолдарын кімнен естідім? Алдымен қаламы жүйрік, бар білгенін жастарға айтуға тырысатын марқұм Мәжит Сейтмағамбетов ағай, нағашым Рахмет Сыздықұлы. Бұл кісілермен жасым кіші болса да, аға-іні болып, ұзақ жылдар араласып жүрдік. Менің жазғандарымды оқығанда Рахмет нағашым: «Осы Тезекбайға тартқан сен боларсың. Сенен басқа тұқымымызда жазып жүрген ешкім жоқ, жиендер көбіне шығармашылық жағынан нағашысына тартады екен» дейтін. Мүмкін, аз да болса шындық бар шығар, бірақ біз Тезекбай нағашымыздың ширегіне де келмейтініміз көпке аян.Алдыңғы жылы Социалды жұртында ұрпақтары Рахымжан, Рахмет бастап аруақты атамыз Тезекеңнің басын қоршап, құран оқытып, ас берді. Сонымен бар іс тынғандай болды. Біз оңтүстік өңірдегі ағайындардан үлгі алуымыз керек. Оларда аталмай қалған ақын-абыздар, жалпы бір туар азаматтар қалмаған сияқты. Өлі риза болмай, тірі байымайды» деген аталы сөз текке айтылмаған болар. Тезекбай сияқты қасиетті адамды атаусыз қалдыру өз басым- күнә деп ойлаймын. Келесі 2022 жылы Тезекбай Шоқтыбайұлының туғанына 195 жыл болады.

Совет ХАМИТҰЛЫ,
еңбек ардагері, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі.

ЖЕЛТОҚСАНДЫҚТАРҒА ЛАЙЫҚТЫ БАҒА БЕРЕ АЛМАДЫҚ

Ескі жылға есеп берер, жаңа жылға жоспар құрар желтоқсан – қазақ үшін қастерлі ай. Осыдан тура 31 жыл бұрын еліміз егемендігін алып, тәуелсіздігін жариялады. Ата-бабамыздың ғасырлар бойы армандаған арайлы ақ таңы атты. 31 жылда ел егемендігін нығайта түсу үшін қыруар шаруа тындырылғанына уақыт куә. Айтулы мерекеге орай, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Аманжол Әлтаевпен сұхбаттастық.

– Иә, тәуелсіздік күні құтты болсын! «Тәуелсіздік – бәрінен қымбат». Десек те, сіз үшін бұл ұғымның мәні қандай?

– Мемлекет пен Отанға жаны ашитын әрбір азамат үшін тәуелсіздіктен үлкен мереке, тәуелсіздіктен қастерлі күн жоқ. Өйткені бұл ата-бабаларымыздың сан ғасырлар бойы армандаған, Алладан тілеген, мұрат еткен қуанышы. Тәуелсіздік жолында қаншама боздақ жанын қиды, қаншама жан қанын төкті. Барлығының жүрегіне ұя салған жалғыз арман ол – азаттыққа жету еді. Өкінішке қарай, біз тәуелсіздікке жету тарихымызды тоқсаныншы жылдардан бері қарайғы уақытты қарастырамыз. Негізі қазақ халқының еркіндікке деген мұратының қалыптасу кезеңі ғасырлармен есептеледі. Кешегі Алтын Орда дәуіріндегі, оның алдындағы көк түріктердің кезеңіндегі бабаларымыздың мұраты тәуелсіздік болды. Күлтегіннің көк тасқа ойып жаздырған ескерткіштерінде де: «Ұлым құл болмасын, қызым күң болмасын. Түркінің балалары еркін, бақытты өмір сүрсін...» деген арман айқын көрініп тұр. Бабаларымыз қай кезеңде де тәуелсіздіктің құндылығын жүрегінен шығарған емес. Жоңғар-қалмақпен соғысып, ел шетіне жау келген кездерде де қазақты ұлы жеңістерге жеткізген мақсат – ұлтымыздың еркіндікке деген құштарлығы. Қаз дауысты Қазыбек би: «Біз қазақ деген мал баққан елміз, бірақ ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз. Әкеден ұл туса құл болам деп тумайды, анадан қыз туса күң болам деп тумайды. Басымыздан сөз асырмаған елміз, дұшпанға басындырмаған елміз» дейді. Осы сөздің астарынан халқымыздың өмірлік мақсатының тәуелсіздік екенін білуге болады. XX ғасырдың басындағы Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы бастаған Алаш қайраткерлері не үшін жанын қиды? Дербес мемлекет қалыптастыру үшін Алаш автономиясын іргелендіру үшін жер бетінде ешкімге тәуелсіз мемлекет қалыптастыру үшін ұмырларын қиды. Ендігі кезекте біз тәуелсіздік ұғымын жас ұрпақтың жүрегіне құюымыз керек. Мектеп қабырғасынан бастап тәуелсіздіктің қаншалықты қастерлі екенін, бағалай білген жанға бұдан асқан ұғымның жоқ екенін сезіндіре алуымыз керек. Мысалы, жер бетінде елі, жері, мемлекеттік рәміздері жоқ ішіне қайғы толып жүрген қаншама ұлттар бар. Ендеше, бүгінгі еліміздің тәуелсіз өмірі әрбір қазақстандыққа бағалы. Қолымызға төлқұжатымызды ұстағанда, көк байрағымыз көтеріліп, әнұранымыз шырқалған кезде кеудемізді еріксіз мақтаныш сезімі кернейді. Яғни бізді қорғайтын, қолдайтын отанымыздың бар екенін сезінудің өзі әрбіріміз үшін үлкен бақыт. Ал тәуелсіздікті көзіміздің қарашығындай сақтау – әрбір қазақстандық азаматтың парызы деп есептеймін. – 16 желтоқсан – Тағзым ету күні. Президентіміз де өз сөзінде: «Желтоқсан қаһармандарының азаматтық ерлігі лайықты бағасын алып, жоспарлы түрде насихатталуы керек» деді. Біз желтоқсандықтарға лайықты баға бере алдық па?

– Бізді жетпіс жылғы тоталитарлық жүйенің темір құрсауынан босатып берген, азаттықтың алғашқы қарлығаштары – желтоқсандықтар. Желтоқсан оқиғасындағы қазақ жастарының жанайқайы, рухы сақылдаған сары аязда алаңға шығуға себеп болды. Осылайша қазақ халқының тәуелсіз мемлекет болғысы келетінін, жүрегіндегі датын жеткізген. Ең алғашқы азаттықтың жаңғырығы желтоқсаннан бастау алады. Әрине, оған дейін де ғасырлар бойы тәуелсіздікке деген халқымыздың ұмтылысы аз болмаған. Дей тұрғанмен XX ғасырдағы халқымыздың азаттыққа деген арман, мұратымыздың ресми түрде сұралған күні желтоқсан деп есептеймін. Тәуелсіздік алғанымызға 30 жылдан астам уақыт өтсе де, біз желтоқсан қаһармандарын үнемі құрметпенен, мақтанышпен еске алуымыз керек. Желтоқсандықтарға лайықты 100 пайыз баға бере алдық деп айта алмаймын. Әлі де оларды насихаттауда, жас ұрпақтың жүрегіне сіңіруде борыштармыз. Осы тұрғыда көп жұмыстар атқаруға тура келеді. Желтоқсан оқиғасын тек 16 желтоқсан күні есімізге алмай, жыл он екі ай бойы батырларымыздың ерлігін насихаттауымыз керек. Сол арқылы жастардың бойындағы мемлекетшілдік пен отаншылдықты оятып, елін сүюге тәрбиелейміз. Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлының 25 қазанды ресми Республика күні атап, 16 желтоқсанды тәуелсіздік үшін жанын қиған тұлғаларымызды еске алу күні деп бағалауы тарихи әділеттілікті қалпына келтірді. Осы күні тек қана желтоқсан қаһармандарын ғана емес, ғасырлар бойы тәуелсіздік үшін күрескен тұлғаларымызды еске алуымыз керек. Қаһармандарымызды бір мақсат, бір мүдде біріктіріп тұр.

Айтыстың көрермені қартайып бара жатыр

– Биыл Алтын домбыраны өзіңіз тізгіндедіңіз. Аламан айтыстың жоғары деңгейде өткенін естіп жатырмыз. Дегенмен айтыстың аудиториясы қай деңгейде? Қазір айтысқа жастар қызыға ма?

– Биыл Жүрсін ағамыз денсаулығына байланысты Алтын домбыраға қатыса алмады. Жүрсін Ерманның шәкірті ретінде, жауапкершілік жүктелгеннен кейін Алтын домбыраның басы-қасында өзім болдым. Тек қазақ баласының ғана рухани астанасы емес, түбі бір түркі жұртының қасиетті шаңырағы Түркістанның төрінде екі күн бойы аламан айтыс болды. Жыл бойы айтыстардан жүлдегер болған ақындар бақ сынасты. Нәтижесінде Еркебұлан Қайназаров деген жігітке Алтын домбыра бұйырды. Жасыратыны жоқ, айтыстың көрермені қартайып бара жатыр. Көбінесе үлкен кісілердің айтысқа деген қызығушылығы басым. Ал жастардың айтысқа деген ықыласы биік деңгейде деп айта алмаймын. Арасында айтысты жақсы көретін жастар бар. Бірақ олардың саны аз. Сондықтан әлеуметтік желі бала санасын құрсаулап бара жатқан аласапыран кезеңде ұрпақты ұлттық дәстүр, ұлттық өнер арқылы тәрбиелеуіміз керек. Бұл ұлт болашағына жанашырлықтың айқын көрінісі. Ұлымыз намысты, қызымыз инабатты болсын, жүрегінде отаншылдық, мемлекетшілдік сана қалыптассын десек, осындай дәстүрлі өнердің ұясына емізіп өсіруіміз керек. Олардың жүрегіндегі ұлттық өнерге деген махаббатын оята білуіміз керек. Өкінішке қарай, жастар айтысқа бармайды. Керісінше эстрадалық жеңіл музыкаға бейім. Аға буын өкілі ретінде осы мәселе менің де қабырғама батады. Жастарды айтыс сияқты ата мұра өнерімізге тәрбиелеуіміз керек. Айтыс тыңдаған жас ешқашан теріс ықпалға еріп кетпейді. Батыстың лас ақпараттарының жетегінде ермейді. Отбасында бала тәрбиелі болып өсуі үшін өнердің нәрімен сусындатуымыз керек. Ең бірінші, бұл қасиет адамның жан серігі кітап оқу арқылы қалыптасады. Екінші, айтыс, жыршылық, дәстүрлі ән, театр өнерлері арқылы балаларды сусындата білсек, дағды қалыптасады. Сондықтан бұл тұрғыда жауапкершілік үлкендерге артылады. Егер мәселенің себебін айқындап, оның алдын алмасақ, уақыт өткен сайын асқына береді. Сондықтан жастардың мәдени танымын қалыптастыруда осындай жұмыстар істеуіміз керек.

– Сонда құндылықтар неге өзгерді?

– Елу жылда ел жаңа демекші, жылдар сайын құндылықтар өзгеріп жатыр. Өйткені оған ең бірінші ақпараттық технологиялар да әсер етуде. Жастар әлеуметтік желідегі сүзгіден өтпеген, қаптаған ақпараттың астында қалып жатыр. Жас буынның ақпаратты таразылап, керегі мен керексізін талдап-таразылап айыруға мұршасы келмей жатыр. Содан кейін құндылықтарды айқындау мен бағалауда шатасады. Сол себепті де балаға кішкентайынан бастап ата-бабаларымыздан жалғасып келе жатқан құндылықтарды сіңіруіміз керек. Бала кез келген ақпаратты тез қабылдап алады. Сондықтан да жастарға үнемі бағыт-бағдар беріп отыруымыз керек. Әрине, интернеттің ықпалындағы заманда өмір сүріп жатқан кезде әлеуметтік желінің бәрінен баланы тия алмаймыз. Дегенмен баланың ақпаратты талғап қарауына, жақсы мен жаманды айыруына біз жетекші болуымыз керек. Ол үшін ата-ана мен баланың, үлкендер мен жас ұрпақтың арасында байланыс болуы керек. Байқасаңыз, қазір қатар отырған екі адам бір-бірімен әңгімелеспейді. Қолдарындағы смартфондарымен әлек болады. Балаларды телефон тәрбиелеп жатқан заманда ата-ананың құрметін көтеруіміз керек. Ең болмаса, ата-аналар жұмыстан келген уақыттарында балаларымен диалог құруы керек. Абай: «Жақсылық көрсең – ғибратлы. Жамандық көрсең – нәфратлы» дейді. Сондықтан жамандық неде, жақсылық неде екенін баланың санасына құйып отыру керек.

Билік пен халықтың арасында диалог қалыптасуда

– Қаңтар оқиғасынан бері бір жылға жуық уақыт өтті. Қаңтар қасіретінен қандай сабақ алуымыз керек?

– Қаңтар оқиғасынан алатын сабағымыз үлкен. Біріншіден, қаңтар оқиғасы нені көрсетіп берді? Өсіп келе жатқан жас ұрпақтың бойында мемлекетшілдікті, отанын, өскен өңірін бағалай білу, қастерлей білу тұрғысынан көп кемшілік жіберіп алғанымыз көрініп қалды. Алматыда ғимараттарды тонау, өртеу сынды факторлар орын алды. Бұл өкінішке қарай, кейбір жастардың жүрегінде мемлекетшілдіктің, отаншылдықтың төмен

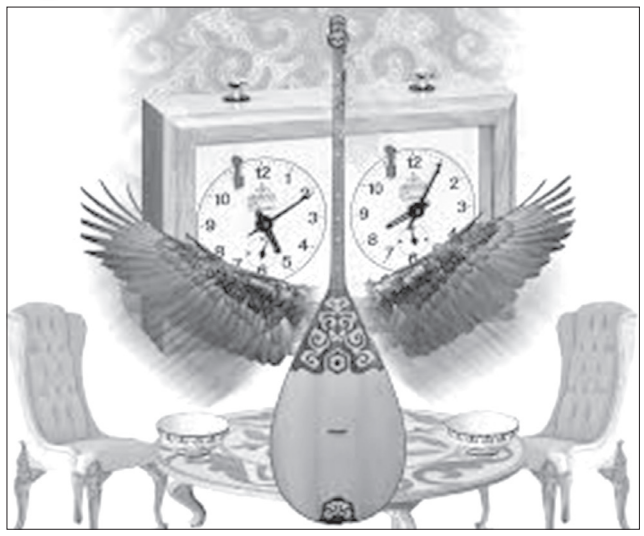

екенін айқындады. Яғни қандай қиын жағдай болса да адам баласы өзінің мемлекетін сақтап қалуға, қорғап қалуға дайын болуы керек. Одан биік дүние болмауы керек. Мемлекет деген сіздің тұрып жатқан қалаңыз, оның ғимараттары. Сондықтан «Бұл – менің отаным. Біздің елдің қаласын сән-салтанатымен сақтау – менің парызым» деген патриоттық сезім жастардың бойында болуы керек. Сонымен қатар қаңтар оқиғасы құқық қорғау органдары саласына реформаның керек екенін дәлелдеді. Ескірген ескі жүйедегі көптеген кемшіліктердің бетін ашып берді. Мұның барлығы ақпарат құралдарында айтылып та, жазылып та жатыр. Жаңа Қазақстанды, Әділетті Қазақстанды қалыптастыру кешегі ескі жүйенің кемшілігінен сабақ алудан басталады. Болашақта Жаңа Қазақстан қалыптастырамыз десек ескі жүйеде жіберіп алған қателіктерімізден сабақ алуымыз керек. Сонда ғана қаңтар оқиғасының қайталанбауы үшін арқамыздан үлкен міндет түседі. Сондай-ақ қаңтар оқиғасы билік пен халық арасындағы диалогтың үзіліп қалғандығын көрсетіп берді. Халықтың мұң-мұқтажын, жанайқайын биліктің естімеуінен әлеуметтік мәселелер себеп болып, қаңтар оқиғасы бұрқ ете қалды. Сондықтан да қазір Президентіміздің әрбір жаңа реформасының астарында «Күшті Президент. Ықпалды Парламент. Халыққа есеп беретін Үкімет» қағидаты жатыр. Яғни билік пен халықтың арасында диалог қалыптасуда. Халықтың жан-айқайын, мұң-мұқтажын еститін билік қалыптасқан кезде ғана, екі ортада тепе-теңдік, әділеттілік қалыптасады. Ол саяси жүйедегі әділеттілік, экономикадағы, бизнес, руханият, мәдениет саласындағы әділеттілік. Осылардың барлығын кешенді түрде жүзеге асырған кезде ғана қаңтар оқиғасы сияқты қиындықтардан өзімізді сақтай аламыз. Сондықтан Қасым-Жомарт Тоқаевтың реформаларының негізгі бағыты, мақсаты осы. Әділетті Қазақстан, әділетті қоғам қалыптастыру Президентіміздің сайлауалды тұғырнамасы ғана емес, жалпы елді басқару доктринасы. Болашаққа біздің барар жолымыз. Кез келген салада әділеттілікті қалыптастыра алмасақ түрлі қателіктерге бой алдыруымыз мүмкін. Сондықтан өткеннен сабақ алып, бүгінімізді санаға тоқуымыз қажет. Болашақтағы қадамымызды ақылмен сараптауымыз керек деп есептеймін. Халықтың несібесін 162 олигархтың еншілеп алуы сынды әділетсіздіктер жиналып келіп қаңтар оқиғасына тікелей себеп болды. Сондықтан бір референдум арқылы Конституцияға да өзгерістер енгіздік. Заңдарды толықтырып, жетілдіріп жатқандағы негізгі мақсатымыз әділетті қоғам қалыптастыру. Үкіметтің кеңейтілген отырысында Президенттің қаттырақ сөйлеп, тапсырма беруінің астарында Үкіметке деген жауапкершіліктің үлкен екенін түсіндіру бар. Баяғыша жайбасарлықпен кабинеттің ішінде отырып, халықтың мұңын естімей ел басқару бүгінгі таңда мүмкін емес. Билік пен халықтың ортасында түсіністік болған жағдайда ғана іс оңға басады.

– Биыл – тәуелсіздігіміздің 31 жылы. Отызды орда бұзар жас десек, он жылдан кейінгі Қазақстанды қалай елестетесіз?

– Он жылдан кейінгі Қазақстанды саяси реформасы жүйелі түрде іске асқан, яғни саяси жүйедегі монополиядан арылған, экономикалық тұрғыда олигархтардың монополиясынан құтылған, мәдени-рухани салада да әділеттіліктің даңғыл жолына түскен ел ретінде елестетемін. Саясаты сараптал, экономикасы іргелі, рухани тұрғыда кемелденген мемлекетті көргім келеді.

– Ал тәуелсіз елдің жастарына сенесіз бе?

– Иә, тәуелсіз елдің жастарына сенуіміз керек. Оларға түңіліп қарай берсек, біздің болашағымыз айқын болмайды. Кеше Мағжан ақын айтқандай: «Арыстандай айбатты, Жолбарыстай қайратты мен жастарға сенемін!». Ал жастардың бойындағы кем-кетіктерін айтып, түзетіп отыру қоғамдағы аға буынның парызы. Бірақ жастарға деген сенім болуы керек. Байқасаңыздар, біздің Парламентте де жастар мен әйел азаматтардың еншісіне 30 пайыз орын бөлінген. Елдің болашағы үшін мемлекетті басқаруда жастардың да үн қосуы керек екенін көрсетеді. Бұл жастарға артылған үлкен сенім мен мүмкіндік. Сондықтан біз жастарға сенуіміз керек. Жастарға сену дегеніміз – мемлекеттің, ұлттың болашағына сену деген сөз.

– Әңгімеңізге рақмет!

ТАЙЫНША АУДАНЫНДА ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МҰРАЖАЙЫ АШЫЛДЫ

Аудан әкімі Берік Әлжанов Тайынша қаласының орталығында аудандағы тұңғыш тарихи-өлкетану мұражайының ашылу салтанатына қатысты.

«Тайынша жерінде ерлігі мен еңбегімен әйгілі болған, абырой мен даңқы бүкіл Қазақстанға танымал тұлғалар дүниеге келгені бәрімізге белгілі. Мұндай мұражайдың болуы – Отан игілігі үшін адал еңбек етіп, тер төккен адамдар үшін құрмет пен мәртебе. Туған өлкенің тарихын ұмытпай, біліп жүру біздің азаматтық борышымыз», - деді Берік Ақылжанұлы. Мұражайдың ашылу салтанатына жиналған қауымды аудан әкімі мұражайдың ашылуымен құттықтап, жалпы мұражай- ол өмір тарихы, өткен өмірдің шынайы белестері, сонымен қатар кейінгі ұрпақ үшін естелік-мұра екенін, сонымен қатар, Мұражай – әр елдің тарихын, салт-дәстүрін, мәдениетін танытатын құндылық. Қазіргі таңда, ерекше орын алып отырған, жастардың қызығушылығын туғызған тарихи-өлкетану және көркемөнер мұражайлары. Бүгінгі таңда, мұражайлар ашу игі істердің бірі болып табылуда. Жалпы мұражайды ашудағы мақсат: осы ауданда туылып-өскен, мақтан тұтуға лайықты қасиетті тұлғалардың тағылымды өмірі жайлы қысқаша дерек беріп, өскелең ұрпаққа рухани азық бере отырып, отансүйгіштікке тәрбиелеу, екенін ерекше атап айтты.Аудан әкімі мұражайдың,әсіресе,өскелең ұрпаққа үлкен рухани серпіліс туғызатынын және мемлекетіміздің жарқын болашағына бағытталған құнды құжатқа айналатынына ерекше назар аударды. Осы қуанышқа Теңдік ауылынан арнайы шақырумен келген ұлағатты ұстаз, отбасында аяулы ана, немерелері үшін ақылшы әже, ауыл жастарының да жанашыры, тарихшы Бақыт Сұлтанқызы да өз сөзінде: - «Мұражай-тарих айнасы».Мұражайдың негізгі жұмысы-тарих арқылы тарихи-мәдени ескерткіштерді, тарихи оқиғаларды насихаттау, сол арқылы жас ұрпақты рухани — адамгершілік және патриоттық рухта тәрбиелеу, жастарды мұражай мәдениетіне тарту, тарихын сүю, еліне деген мақтаныш пен Отаншылдық сезімін ояту, тарихи кезеңдермен таныстыру, материалдық-рухани құндылықтармен таныстыру деген сөз. Мұражай жастарды танымдық құштарлыққа жұмылдырып, рухани өсіп-өркендеуіне, тарихи бейнелерді танып білуіне, шынайы мұралар негізінде білімдерін қалыптастыру жолында да берері мол. Бүгінгі мағынасы зор, тарихи іс-шараға қатысушыларды, жалпы аудан тұрғындарын мұражайдың ашылуымен құттықтаймын,- деп осы қуанышқа арнайы шашу шашты. Жаңа мұражайда жинақталған барлық мәліметтер өлкеміз туралы білім көзі болып, кейінгі жас ұрпақтың отансүйгіштік рухында тәрбиеленіп, әрбір тұрғын туған жері— Тайынша ауданының даму тарихымен еркін танысуға мүмкіндік беретін болады. Мұражайдағы әрбір фотосуреттің, жазылған мәліметтің, қойылған кітаптардың ерекше мағынасы бар және белгілі бір мақсатты көздейді десек,артық емес. Музейдегі қазақы көңілімізге қонымды, өткен ғасырдың туындыларының ішінде Құран сүрелері жазылған кітаптар да бар. Олардың иелері осы өзіміздің өңірге аты танымал, діни сауатты, кез келген дауды бір ауыз сөздерімен тоқтатқан, бойында ерекше адами қасиеттері мен қатар, елінің кезінде ардақты азаматтары,ел ағасы, ақылгөй абыздары болған Нұрахмет, Нұрақай және Теміржан аталарымыздың пайдаланған Құран кітаптары бар. Әрине, бұл мұражайдың жұмысы осымен тоқтамай жалғасады. Сырт жерлерде жүрген көптеген жерлестеріміз естіп- білген сәттен өздері құнды мәліметтермен бөлісіп, үлесін қосатынына сенімдіміз. Алдағы уақытта көптеген косымша мәліметтерді жинақталып толықтырылады.. Жылдар өткен сайын өскелең ұрпақ өз ауылының, елінің тарихын біліп, туылған жеріне құрметпен қарап, өзінің артында өшпес еңбек үлесін үлесін қосады деген ойдамын.

* * *

Мұражай-музей (грек тілінде musem – муза сарайы) – тарихи-ғылыми дерек ретіндегі ескерткіштерді, өнер туындыларын, мәдени құндылықтарды, мұраларды сақтап, жинақтап, ғылыми-танымдық қызмет атқаратын мекеме деген мағынаны білдіреді.

Мұражай заттық және рухани құндылықтарды танытуда, ғылыми тұрғыда зерттеп, оның нәтижелерін насихаттауда, осы негізде тәлім-тәрбие беруде маңызды рөл атқарады. Мұражай ғылымның, білімнің, мәдениеттің қалыптасуына ықпал ететін ғылыми мекеме ретінде өскелең ұрпақтың тәрбиесіне, тарихи сананың қалыптасуына ықпал етеді.

* * *

Мұражай алғашында бағалы бұйымдар мен заттар, мәдени жәдігерлерді сақтайтын қазыналық қор ретінде қалыптасты. Мұражайдың қалыптасуына көне замандардағы коллекциялар негіз болды

Мұражай негізгі бағыты тұрғысынан бірнеше топтарға бөлінеді: тарихи мұражайлар (жалпы тарих, археологиялық, антропологиялық, этнографиялық, нумисматикалық, т.б.), көркемөнер мұражайы (көркемөнер, мүсін, қолөнер, қолданбалы өнер, театр, музыка кино, т.б. музейлер), ‘‘жаратылыстану мұражайы’’ (биологиялық, зоологиялық, геологиялық, минералдық, палеонтологиялық, т.б), техникалық мұражайлар (авиация, автокөлік, кеме жасау, тау-кен ісі, өнеркәсіп, өндіріс өнімдері, т.б.), ‘‘кешенді мұражай’’ (тарих, шаруашылық, жаратылыстану, т.б. бағыттарды біріктіріп, жұмыс істейтін кең профильді өлкетанумұражайы), мемориалдық мұражай (мемлекетке, өнерге, әдебиетке ғылымға еңбегі сіңген белгілі адамдардың жеке өнері мен қызметіне арналған мұражай). мұражай ісінің негізгі бағыттары – мұражай мұраларын (жәдігерлерді) жинау, есепке алу, сақтау, қорларды жүйелеу, қайта қалпына келтіру.

Қазақстанда мұражай тарихы 1830 жылдан басталады. Орынборда жергілікті халықтың тарихы мен этнографиясын сипаттайтын мұралар негізінде 1831жылы Неплюев әскери училищесі жанынан губерниялық мұражай ашылды. Бұл мұралар қазіргі таңда ҚР Орталық Мемлекеттік мұражайының негізгі қорын құрауда. Мемориалдық музейлер де Қазақстанның тарихи-мәдени рухани өмірінде маңызды рөл атқаруда. Олардың ірілері: Абайдың мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі, Абай-Шәкерім кешені, Д.Қонаевтың, Қ.И. Сәтбаевтың, Ж.Жабаевтың, С. Мұқанов пен Ғ.Мүсіреповтің, Ғазиза және Ахмет Жұбановтардың, Ш.Уәлихановтың мемориалдық музейлері. 1889 жылы 20 маусымда халықаралық “Музейлер ассоциациясы” құрылды. 1918 жылы Халықаралық музейлер Бюросы құрылып, “Музеон” журналын шығарды. Бұл ЮНЕСКО-ның “Музеум” журналының шығуына негіз болды. 1946 жылы Лувр да (Париж) ЮНЕСКО-ның құрамына енген Халықаралық Мұражайлар Кеңесі құрылды.

Гүл ЖАМАШҚЫЗЫ, Тайынша таңы

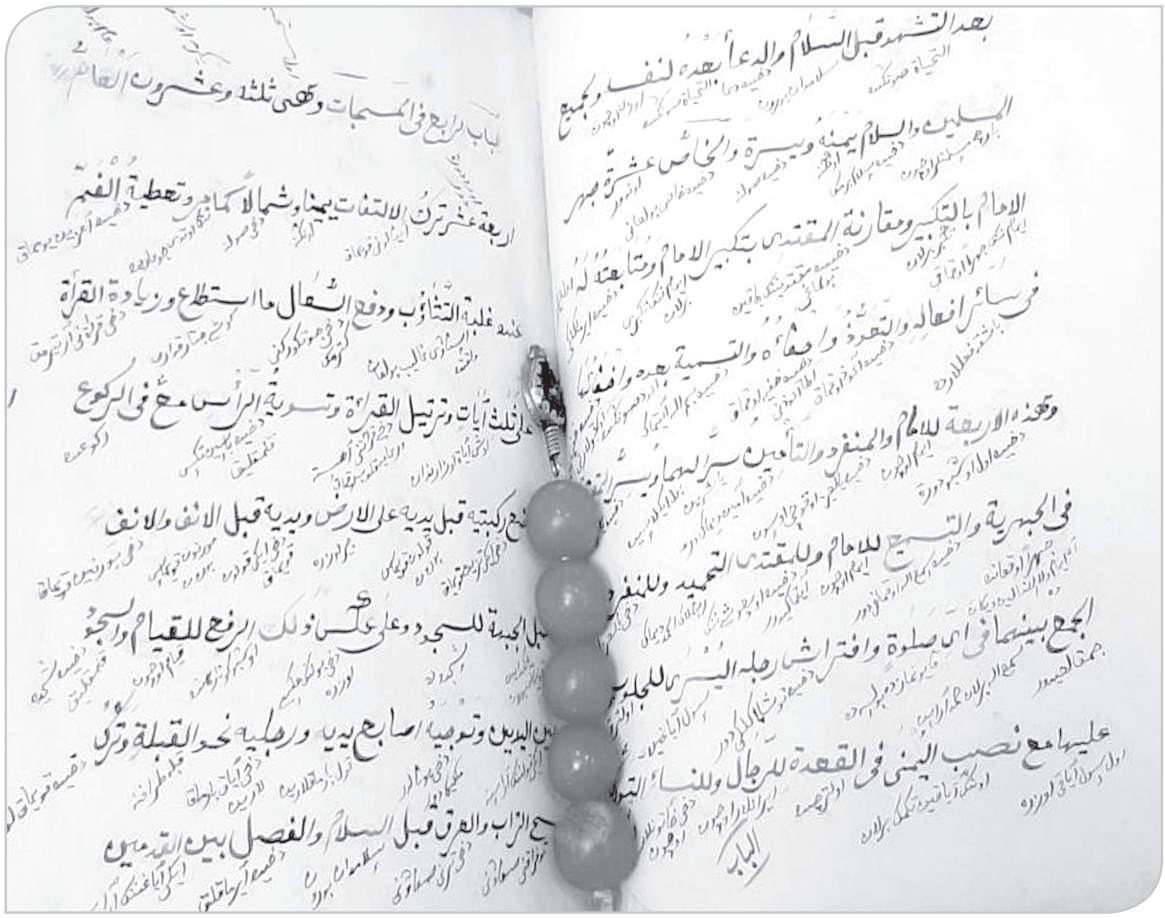

Тарихи – өлкетану
МҰРАЖАЙЫ